

POZNÁMKY

PEKLO

Zpěv první

1. V 35 letech básníkovy života, tedy v milostivém létě 1300, a to s 24. na 25. března. - 8. Dobro - Vergilius a další cesta k spáse. - 17. Slunce, podle astronomie té doby oběžnice. - 62. Dantův průvodce Vergilius Maro (70-19 př. Kr.), rodák z Mantovy, básník *Aeneidy*, ale pro Danta především (svou 4. *Eklogou*) básník předtuchy křesťanského světa. - 70. Za vlády Caesara (99-44 př. Kr.) - 74. Aeneas, syn Anchisův, jeden z hrdinů trojské války, podle pověsti praotec Římanů. - 100. Prorocství o osvoboditeli Itálie a zakladateli světové říše míru ve znamení Chrta - vykládáno nejrůznějšími způsoby. - 112. Výzva k cestě za spásou: peklem i očištěm v průvodu Vergilia, rájem v průvodu Beatrice. - 133. Brána Petra - brána očištěnce, jež je zároveň také branou ráje.

Zpěv druhý

1. Večer dne 25. března 1300. - 28. Svatý Pavel, jenž viděním byl v nebesích. - 53. Beatrice, láska Dantova z jeho *Nového života*, v *Božské komedii* pojímána jako symbol. - 97. Svatá Lucie, již Dante obzvláště ctil, symbol Milosti osvčující. - 102. Rachel, dcera Labanova, manželka Jakobova, symbol života rozjímavého.

Zpěv třetí

18. Rozum-schopnost poznání Boha. - 22. První dojem z hrůz pekla. - 60. Nepochybně Celestin V., jenž se v prosinci 1294 zřekl hodnosti papežské. - 91. Narážka na anděla převážejícího duše z ústí Tibery do očištěnce (*Očištěnc*, II, 10-51). - 95. Tam - v říši nebeské. - 115. „Quam multa in silvis autumni frigore primo Lapsa cadunt folia aut ad terram gurgite ab alto Quam multae glomerantur aves.“ (Vergilius, *Aeneis*, VI, 309.) - 130. Zamlčen způsob, jakým se oba básníci dostanou na druhý břeh.

Zpěv čtvrtý

53. Kristus - vyvedl z předpekla duše nevinných lidí a patriarchů Starého Zákona. - 70. Je jim vyhrazeno zvláštní jasné místo. - 106. Zámek - alegorie lidských věd a umění. V něm umístění nejznamenitější pohané. - 134. Myslitelé řečtí i římstí (Marcus Tullius Cicero) z dob před Kristem i po něm... - 143. ... i filosofové arabští (Averroes, autor výkladu spisů Aristotelových).

Zpěv pátý

23. Tam - v říši nebeské (srovnej *Peklo*, III, 95 a VII, 11). - 31. Smrť pekelná - podobností duší zmítaných náruživostmi. - 34. Sráz - skála zřícená za zemětřesení při smrti Kristově (srovnej *Peklo*, XII, 31-45 a XXI, 112-114). - 52. Semiramis, královna assyrská, manželka Nina a matka Ninova. - 61. Dido, manželka Sicheova, podle pověsti zakladatelka Karthaga, u Vergilia milenka Aeneova, skončila prý sebevraždou (srovnej *Ráj*, VIII, 9 a IX, 97). - 63. Kleopatra, královna egyptská. - 64. Helena spartská, choť Menelaa, unesená Paridem - příčina trojské války. - 65. Achilles, hrdina trojské války, zamiloval si Polyxenu, byl zabit jejím bratrem Paridem. - 67. Tristan, milenc Isoldy, hrdina středověkých románů. - 73. Francesca da Rimini, kterou její otec Guido Minore da Polenta, pán Ravenny, někdy po roce 1275 dal za ženu Gianciottovi Malatestovi, pánu; její manžel ji však kolem roku 1284 z žárlivosti zavraždil i s jejím milencem Paolem Malatestou, svým bratrem. Guido Novello da Polenta, u něhož v Ravenně Dante prožil poslední roky života, byl její synovec. Zde je to první duše, která v pekle s Dantem hovoří. Motiv této epizody Božské komedie inspiroval mnoho básníků a umělců. - 128. Lancelot a Ginevra, milenecká dvojice středověkých románů, kterou svedl Galeotto.

Zpěv šestý

40. Známy florentský žrout přezděný Čuně oslovuje Danta. - 69. „... jenž dosud váhá“: snad papež Bonifác VIII. - 73. Kdo jsou ti dva? Mínil Dante jedním z nich sebe sama? - 77. Dante se táže po některých zasloužilých Florentánech... - 85. ... a zví, že ti jsou ještě doleji v pekle. (Uslyšíme o nich v X., XI., XVI. a XXVIII. zpěvu.)

Zpěv sedmý

25. Způsob trestu: hříšníci válejí bez ustání proti sobě těžké balvany. - 106. Močálovitá řeka Styx, obklopující město Dis. - 112. Zuřivci, ponoření do bahna, se bijí a rvou. - 118. Duše lidí, kteří se oddávali duchovní lenosti - duše zbahnělé.

Zpěv osmý

7. „Moudrosti vši moře“ - Vergilius. - 17. Převozník Flegias, podle řecké báje mstivý zuřivec zapálivší chrám Apollonův. - 32. Filippo degli Adimari, přezděný Argenti, pyšný a zpupný Florentan. - 68. Dis, také Dites - božstvo podsvětí, Lucifer. Jeho město - šestý kruh a celé peklo od tohoto kruhu dolů. - 125. „Méně tajná brána“ - ta, kterou Kristus sestoupil do pekel.

Zpěv devátý

23. Erichtho, thessalská čarodějka - vyvolala mrtvého, aby Sextu Pompejovi oznámil výsledek bitvy u Farsala r. 48 př. Kr. - 38. Tři furie: Erinye (Megera, Alekto a Tisifona) - bytosti řeckého podsvětí - objevují se na věži. - 44. „Královna věčných nářků“ - Proserpina, žena Plutona, s nímž panuje v podsvětí. - 52. Medusa - jedna z tří gorgon: její uťatá hlava proměňovala v kámen toho, kdo na ni pohlédl. Theseus přišel do podsvětí chtěje unést Proserpinu, byl tam však zadržen, dokud ho nevysvobodil Herkules. - 98. Herkules, když vysvobozoval Thesea, spoutal Cerbera a vyvlekl ho před bránu podsvětí.

Zpěv desátý

14. Epikur - filosof řecký, jenž popíral nesmrtnost duše. - 22. Farinata degli Uberti (†1264), vůdce ghibellinů florentských, který po bitvě u Montaperti na řece Arbiu (1260) zabránil zničení Florencie, oslovuje Danta. - 52. Cavalcante Cavalcanti, otec básníka a Dantova přítele Guida Cavalcantiho. - 79. K tomuto vyhnanství došlo v roce 1304. - 108. T. j. kdy přestane rozdíl mezi minulostí a budoucností. - 119. Bedřich II. Hohenštaufovec (1194—1250). - 120. Ottaviano degli Ubaldini, arcibiskup boloňský, později kardinál.

Zpěv jedenáctý

8. Anastasius II. (papežem 496—498), jenž pro své vyjednávání se soluňským jáhnem Photinem se Dantovi zdál podezřelým z bludu. - 50. Cahors, město ve Francii, platilo v středověku za hnízdo lichvářů. - 113. Souhvězdí Ryb - jsou tedy dvě hodiny po půlnoci. Caurus - vítr severozápadní.

Zpěv dvanáctý

2. „Ten, jenž v nich byl“ - Minotaurus, „hanba Kréty“, symbol zvířecí násilnosti. Počala jej Pasiphae, žena krále krétského, z bílého býka; živil se masem lidským a byl zabít Theseem, jemuž pomáhala Ariadna, sestra Minotaurova. - 40. Opět narážka na zemětřesení při smrti Spasitelově (srovnej: *Peklo*, V, 34). - 61. Jeden - kentaur Nessus, svedl Deianeiru, manželku Heraklova, a způsobil jeho smrt svým otráveným rouchem. - 65. Chiron - kentaur, pěstoun Achilla. - 106. Alexander Makedonský (356—323 př. Kr.) a Dionysius Syrakuský (407—367 př. Kr.). - 110. Ezzelino da Romano, tyran padovský,

(† 1259) a Obizzo d'Este, tyran ferrarský († 1293). - 118. Guido z Monfortu, jenž v kostele ve Viterbu při mši zavraždil synovce anglického krále Richarda. (Srdce zavražděného uctíváno pak v zlaté schránce na sloupu u londýnského mostu.) - 134. Attila, „flagellum Dei“ († 453). Pyrrhus epirský (319-272 př. Kr.); Sextus Tarquinius, syn Tarquinia Superba, smutně proslul násilím, jehož se dopustil na Lukrecii. - 138. Dva italsí loupežníci.

Zpěv třináctý

2. Bolestný les, v němž sebevrazi proměnění v stromy. - 9. Cecina: říčka v Maremmě; Corneto: městečko tamtéž. - 10. Harpye zahnalý prchající Trojance se Strophád, ostrovů v Ionském moři, a prorokovaly jim budoucí těžkosti. - 48. Narážka na Vergiliovu *Aeneidu* (III, v. 22 ss). - 58. Pier de la Vigna (Petrus de Vineis), kancléř a důvěrník císaře Bedřicha II. Hohenštaufovce; když závistivými dvořany na něho bylo uvrženo podezření ze zrady a císař jej dal oslepit a uvěznit, vzal si r. 1249 v žaláři život. - 115. Lano da Siena, jenž padl v bitvě u Pieve del Toppo roku 1287, a Giacomo da Sant' Andrea, jenž ho pronásleduje: oba velcí marnotratníci. - 130. Neznámý florentský sebevrah. - 143. Florencie: původně zasvěcena bohu Martovi, jemuž tam byl postaven chrám, pokřesťanštěna však přijala za ochránce svatého Jana Křtitele, při čemž socha Martova byla přenesena na Ponte Vecchio. - 149. Attila prý roku 458 pobořil Florencii.

Zpěv čtrnáctý

15. Cato z Utiky vedl zbytky Pompejova vojska pouští Libye (47 př. Kr.). - 49. Capaneus, jeden ze sedmi řeckých králů, kteří bojovali proti Thébám, na hradbě dobytého města se rouhal a byl proto Diem sražen ranou blesku. - 56. V Mongibellu na Etně byla podle pověsti Vulkánova kovárna. - 58. Phlegra - údolí v Thessalii, kde se prý odehrál boj mezi Jovem a Giganty. - 79. Bulicame - jezírko horké léčivé vody poblíže Viterba, z něhož vytéká říčka, jejíž jedno rameno bylo přikázáno nevěstkám k omývání. - 100. Rhea - také Kybele zvaná - na hoře Ida porodila Jova a chránila ho tam před manželem Saturnem, jenž pohlcoval své vlastní děti.

Zpěv patnáctý

4. Witsand (u Danta: Guizzante) ve Flandřích. - 9. To jest: než v korutanských horách taje sníh a rozvodní řeku Brentu. - 23. Brunetto Latini (narozen kolem 1220 ve Florencii, zemřel tamtéž 1294), básník a politik, Dantův učitel a přítel. Autor francouzské skladby *Trésor* a italské didakticko-allegorické básně *Il tesoretto*. - 61. „Lid, jenž z Fiesole přišel“ - ti Florentané, kteří pocházeli z Fiesole, města nedaleko Florencie. - 76. Římané, kteří sídlili ve Florencii, než „fiesolská zvěř“ svým příchodem z ní učinila „pelech zloby tolikeré“. - 109. Priscian z Cesareje v Kappadocii, gramatik 6. stol. po Kr.; Francesco d'Accorso, Florentan, profesor práv v Bologni, později v Oxfordu, zemřel 1294; Andrea de' Mozzi, biskup florentský, jež „Sluha sluhů“, to jest papež, z Florencie přeložil do Vicenzy, jež leží na říčce Bacchiglione. - 121. Veronské výroční závody, při nichž cenou býval kus zeleného sukna.

Zpěv šestnáctý

28. Guido Guerra, vnuk ušlechtilé paní Gualdrady, vůdce Guelfů v Toskáně, zemřel 1270. - 40. Tegghiaio Aldobrandi z rodu Adimari, zdatný vojevůdce, jehož hlas mohl zabránit porážce Florentánů u Montaperti r. 1260. - 44. Jacopo Rusticucci, statečný rytíř, jenž prý měl zlou a hašteřivou ženu, od níž se odloučil a oddal se neřesti, pro niž trpí v tomto pásmu. - 70. Guglielmo Borsiere, florentský světák. - 94. Zmínka o říčce Montone, jež u města Forlì v Romagni ztrácí své původní jméno Acquacheta a teče „vlastní cestou“ přímo do Jaderského moře.

Zpěv sedmnáctý

1. Geryon - nestvůra s lidskou hlavou; s tvorem z řecké mythologie má společné jen jméno. - 18. Arachne - přadlena z Lydie, v pavouka proměněná Minervou, s níž soupeřila v tkalcovském umění. - 59. Znak florentské rodiny Gianfigliazzi... - 62. ... florentské rodiny Ubriachi... - 65. ... a padovské rodiny Scrovigni. - 68. Vitaliano del Denta, padovský lichvář. - 72. Arcilichvář Florentán Giovanni dei Buiamonte.

Zpěv osmnáctý

28. Zmínka o usměrnění dopravy na mostě Ponte Sant' Angelo v Římě za milostivého léta 1300. Byl Dante tehdy také ve Věčném městě?... - 40. Caccianimico, urozený Bolognan, zaprodal prý svou sestru, krásnou Ghisolu, markrabímu Obizzovi da Este. - 61. Savena a Reno - říčky v kraji boloňském, kde se v lidovém nářečí místo *sia* (= budiž) říká *sipa*. - 83. Jason z Thessalie, vůdce Argonautů na výpravě do Kolchidy pro zlaté rouno, svedl a opustil dvě ženy: Hypsipylu na ostrově Lemnos a Medeu z Kolchidy. - 116. Alessio Interminci z Lukky, občan blíže neznámý, jenž patřil k straně bílých Guelfů. - 129. Nevěstka Thais z Terentiovy komedie *Eunuchus*.

Zpěv devatenáctý

1. Simon ze Samaří, ten, který za peníze chtěl koupiti duchovní dobra (od toho: simonie). Srovnej Skutky apoštolů 8, 9 a d. - 16. Dantova vzpomínka na křtitelnicu ve florentském chrámě sv. Jana Křtitele a na událost z jeho života jinak nedoloženou. - 31. Giovanni Gaetano Orsini (proto „syn medvědice“ ve v. 70), pod jménem Mikuláše III. byl papežem 1277-80. - 52. Bonifác VIII. z rodiny Gaetani v Anagni, byl papežem 1293-1303. - 82. Bertrand de Got, arcibiskup z Bordeaux, papež Kliment V., 1305-14. - 85. O Jasonu vypravuje druhá kniha Makabejská, kap. 4, že si od syrského krále Antiocha IV. koupil úřad velekněze, podobně jako Kliment V. prý od krále Franků Filipa Sličného získával podporu. - 99. Karel z Anjou byl osobním nepřítelem tohoto papeže. - 115. Dante věřil, že císař Konstantin Veliký papeži daroval Řím a tím se stal původcem světské moci papežů, jejich touhou po majetku a simonie.

Zpěv dvacátý

2. „První píseň“ - první část *Božské komedie: Peklo*. - 31. Amphiaros, panovník a věštec, jeden ze sedmi králů, kteří obléhali Théby; za bitvy se otevřela země, takže se i se svým vozem propadl až k Minovi. - 40. Teiresias, věštec, otec věštkyně Manto, byl z trestu na osm roků proměněn v ženu. - 46. Aruns z Lunigiani, věštec etruský, jenž za občanské války mezi Caesarem a Pompejem předpověděl vítězství Caesarovo. - 52. Manto, thébská věštkyně, která po smrti svého otce Teiresia prý odešla z rodné země a usadila se v Lombardii, kde založila město Mantovu, rodiště Vergiliovo. - 59. Město Bakchovo - Théby, jeho rodiště. - 67. Místo, kde se stýkají hranice tří diecézí. - 76. Mincio, říčka protékající Gardským jezerem, tvořící u Mantovy bažiny a vlévající se u Governola do Pádu. - 94. Alberto da Casalodi, pán Mantovy, dal se přemluvit od Pinamonta de' Buonacossi, aby vyhnal z města některé své mocné přátele, potom však byl samotným Pinamontem přepaden a vyhnán. - 106. Eurypylos a Kalchant, dva věštcí, kteří Řekům, odcházejícím do Troje, stanovili den k vyplutí z Aulidy. - 115. Michal Scottus, lékař a astrolog císaře Bedřicha II., napsal komentář k Aristotelovi. - Guido Bonatti z Forlì, astrolog hraběte Guidona z Montefeltra. - Asdent, věštec z Parmy, původně obuvník. - 126. Zmínka o pověsti, podle níž skvrny na měsíci představují bratrovraha Kaina s otepí trní na zádech.

Zpěv dvacátý první

7. Loděnice v Benátkách, zřízené roku 1104 a rozšířené 1303, v dobách Dantových jedny z nejvýznamnějších v celé Evropě. - 38. Svatá Zita, patronka města Lukky. - 41. Bon

turo Dati, nejhorší úplatkář z Lukky. - 48. „Přesvatý Obličej“ - podoba Ukřižovaného uctívaná v katedrále v Luce; Serchio, říčka u tohoto města. - 70. U Danta „ponticello“ („můstek“), ač ty skalné mosty jistě byly ohromné. - 95. Osobní vzpomínka Dantova na to, jak se roku 1289 Florentinům vzdala posádka pisánského hradu Caprony u Arezza. - 108. Zřítíl se před 1266 roky za zemětřesení při smrti Spasitelově. - 115. Pitvorná smečka ďáblů: Zlochvost (Malacoda), Škubal (Scarmiglione), Sněhořap (Calcabrina), Křídloklop (Alichino), Čenichal (Cagnazzo), Ježatec (Barbariccia), Dračinec (Draghignazzo), Osmahloň (Libicocco), Psodravec (Graffiacane), Rypák (Ciriatto), Ohnivák (Farfarello) a Zrzek (Rubicante).

Zpěv dvacátý druhý

5. Bitva u Campaldina r. 1289, kde guelfové z Florencie a Lukky porazili ghibelliny z Arezza. - 31. Ciampolo - hříšník, o němž není známo více než to, že zneužíval přízné krále Tebalda II. z Navarry (1253-70) k tomu, aby kupčil se státními hodnotami. - 48. Království navarrské - tehdy samostatný stát po obou stranách severních Pyrenejí. - 81. Bratr Gomita, místodržitel Nina Viscontiho z Pisy, pocházel z Gallury, jednoho z čtyř okresů Sardinie. - 88. Michel Zanche, pán Logodoru, jiného okresu Sardinie; jeho zeť Branca d'Oria, Janovan, s nímž se ještě setkáme v nejspodnějším kruhu (*Peklo*, XXXIII, 137-147), jej úkladně zabil r. 1275.

Zpěv dvacátý třetí

4. Středověké sborníky připisují Esopovi bajku o žábě, která provázkem přiváže k sobě důvěřivou myšku, ponoří a utopí ji, přijde však tím o život, když vyplovavši myšku uvidí sup, vytáhne ji z vody a s ní také přivázanou k ní žabu a sežere obě. - 63. Kolín nad Rýnem - nebo správněji Cluny ve Francii? - 66. Zmínka o způsobu, jakým císař Bedřich II. trestal urážku veličenstva: oblékal provinilce do tlustého roucha olověného a tak je vsazoval do kotle, pod nímž pak rozdělali oheň. Dante říká, že ony Bedřichovy kutny u srovnání s těmito pekelnými byly lehké jako ze slámy. - 103. Veselí bratři (Fratres gaudentes), přezdívka členů řádu Ordo Militiae Beatae Mariae, jíž se jim dostalo pro jejich rozmarilost. Bolognané Catalano a Loderingo byli r. 1266 povoláni jako podestové do Florencie, zneužívali však své moci a dali pobořit domy rodiny Uberti u Gardinga. - 115. Velekněz Kaifáš, jenž domlouval radě židovské, aby dala Ježíše zabít (*Evangelium sv. Jana* 11, 49-52). - 121. Tchán jeho Annáš. - 124. Vergilius se diví: když zde byl po prvé, nebyli tu ještě tito odsouzenci. - 140. Lhal ďábel, který jim řekl, že je zřícen jeden most přes šestý žleb - ve skutečnosti byly zříceny všechny.

Zpěv dvacátý čtvrtý

1. Počátkem roku, kdy Slunce je ve znamení Vodnáře - těsně před rovnodenností, mezi 21. lednem a 21. únorem. - 6. Ranní jinovatka předstírá sněh. - 85. Libye - kraj v severní Africe, poušť zamořená hady: cenchry, amphisibaenami, chelidry, jaculy a pharejemi. - 93. Slunovratný kámen, heliotropium, o němž bájili, že činí nositele neviditelným. - 121. Vanni Fucci z Pistoje, nemanželský syn Fuccia de Lazzeri (proto „mezek“), násilník (proto „zvěč“). - 143. Proroctví o pohromách, jež - v letech 1301 a 1302 - ve Florencii stihnou stranu Bílých, k níž původně náležel také Dante. Bílými zde míněni guelfové, Černými ghibellini.

Zpěv dvacátý pátý

15. „Ten, jenž v Thébách...“ - Capaneus, o němž už byla řeč (srovnej *Peklo*, XIV, 46 a d.). - 25. Kentaur Cacus, syn Vulkánův, bydlil v jeskyni ve skále Aventina (v jihozápadní části Říma, nad levým břehem Tibery) a ukradl Heraklovi několik kusů dobytka. - 43. Cianfa - člen florentské rodiny Donati. - 68. Agnolo - Florentin z rodiny Brunelleschi. - 94. Lucanus (*Pharsalia*, IX, 761 a d.) vypravuje o dvou vojáctech, Sabellu a Nassidiovu,

uštknutých v libyjské poušti hady; Ovidius (*Metamorphoses*, IV, 563 a d.) o Cadmovi proměněném v hada a o Arethuse proměněné v studánku. - 140. Buoso - Florentán z rodiny Abati. - 148. Puccio Kulhavý z rodiny Galigai. - Druhý: Francesco Cavalcanti, byl zabit lidmi z Gaville na Arnú, ale pomstěn tak, že je příčinou mnohého pláče.

Zpěv dvacátý šestý

9. Prato, městečko severozápadně od Florencie, již bylo poddáno, však nerado snášelo její panství. - 16. Na skalisku nad osmým žlebem, v němž trestáni ti, kteří lstí škodili svým bližním: chodí v plamenech. - 26. Prorok Eliseus proklel děti z Bethel, posmívající se jeho lysině; tu vyšli dva medvědi z houští a rozsápali čtyřicet dvě pacholata (4. *Kniha královská* 2, 23-4). - Eliseus a Eliáš kráčeli spolu, když „vůz ohnivý a ohniví koně oddělili je od sebe; a vešel Eliáš ve víchru do nebe“ (4. *Kniha královská* 2, 11). - 52. Eteokles a Polyneikes, nesmiřitelní bratři navzájem se zavraždí. - 55. Ulysses (Odysseus) a Diomedes, řečtí králové v boji proti Troji. - 61. Deidamie, manželka Achilla, jenž byl od ní lstí odveden. - 63. Loupež sošky Palladiny v Troji. - 107. Úžina Gibraltarská, vyznačená dvěma horami, „sloupy Heraklovými“.

Zpěv dvacátý sedmý

7. Býk sicilský - měděná podoba sestvojená Perillem pro tyrana v Agrigentú na Sicilii, Phalarida: měl do ní býti strčen člověk a vespod rozdělán oheň, aby řev odsouzcův zněl jako bučení býka. Tyrán učinil zkoušku s vynálezcem samým. - 19. Guido da Montefeltro, válečník, jenž r. 1296 vstoupil do řádu sv. Františka. - 40. Guido da Polenta, pán Ravenny a Cervie, příznivec Dantův - měl ve znaku orla. - 43. Forlì, dlouho (1281-1283) marně obléhané francouzskými vojsky, patřilo rodu Ordellaffi (znak: půl zeleného lva). - 46. Otec a syn Malatestové, páni města Rimini a zámku Verrucchia. - 49. Faenza na řece Lamone a Imola na řece Santernu. - 52. Cesena na řece Saviu. - 70. „Velký kněz“ (později „král nových farizeů“): papež Bonifác VIII., který r. 1297 měl spory s rodinou Colonna, sídlící v sousedství chrámu a paláce lateránského v Římě. - 88. Jedovatá ironie: papež bojoval s dobrými křesťany, ne s těmi, kteří pomáhali Turkům dobývatí Akry v Syrii, posledního útočiště křížáků. - 94. Papež Silvestr (314-335) se skrýval před pronásledováním na hoře Soracte, severně od Říma, kde ho podle legendy vyhledal císař Konstantin, aby se dal pokřtít. - 102. Palestrina - opevněné místo na východ od Říma, jež tehdy patřilo rodině Colonnů. - 112. Svatý František z Assisi, zakladatel řehole Menších bratří. - „Cherub tmavý“ - ďábel. - 124. Srovnej *Peklo*, V, 4-12.

Zpěv dvacátý osmý

10. „Pro Trojské“-Dante snad míní Římany, jež podle Vergilia odvozoval od Trojanů. - „Dlouhá válka“-punské války, za nichž Hannibal (podle Livie) u Cann v Apulii od padlých Římanů ukořistil 3½ měřic prstenů. - 14. Robert Guiscard válčil v druhé polovině XI. století s posledními Langobardy v Apulii. - 23. Mohamed, zakladatel islamu; před ním jeho učedník a zeť Ali, jenž moslemíny rozštěpil ve dvě sekty. - 55. Fra Dolcino Tornielli z Novary, františkán, náčelník sekty „bratří apoštolských“, hlásal v Lombardii společenství všech statků i žen. Se svými přívrženci byl na hoře Zebello obléhán vojskem, jež proti němu vyslal Kliment V., pro množství sněhu a nedostatek potravin se vzdal a byl r. 1307 upálen i s Margheritou, svou souložnicí. - 70. Pier da Medicina - rozséval prý rúznice mezi rody svého kraje, v pádské nížině mezi městem Vercelli a zámek Marcabò. - 77. Guido del Cassero a Angioiello da Carignano, dva šlechtici z města Fano, jež Malatestino úkladně dal utopiti na moři poblíže města Cattoliky na Jadranu roku 1312. - 89. Focara, hora u města Cattoliky. - 94. Curio, římský tribun, nejdříve stoupenec Pompejův, pak Caesarův: podle pověsti povzbuzoval Caesara, aby překročil Rubicon. - 106. Mosca dei Lamberti: naváděl k vraždě, jejíž obětí se roku 1215 stal Buondelmonte

dei Buondelmonti, a byl tím původcem občanské války ve Florencii. Lambertiové byli roku 1268 vypovězeni z Florencie a vymřeli. - 118. Bertram del Born, slavný provenčalský troubadour, byl prý původcem sporů v rodině anglického krále Jindřicha II. (1154 až 1189). - 137. Achitofel, původně rádce Davidův, později radou pomáhal Absolonu proti otci; předvídaje pak vítězství Davidovo, oběsil se. (Srovnej 2. *Kniha královská*, 15, 12 a d.)

Zpěv dvacátý devátý

9. Dvacet dvě míle - asi 16½ km. - 20. Geri del Bello z Florencie, Dantův příbuzný (asi bratranec), působil rozbroje v rodě Sacchettiů, pročež ho jeden z nich zabil: horší se, že zůstal nepomstěn. - 29. Altaforte (Hautefort) - Bertram del Born. - 46. Valdichiana - údolí řčky Chiany v Toskáně; Maremma - pomorí toskánské. - 59. Aegina - řecký ostrov u břehů Attiky. Podle pověsti, kterou vypravuje Ovidius (*Metamorphoses*, VII, 523-660), byl vyliďněn morem, zalidněn pak mravenci, kteří se proměnili v lidi. - 109. Griffolino z Arezza, astrolog a alchymista, jež biskup ze Sieny na popud svého syna či chráněnce Albera dal upáliti. - 116. Daedalus - letec řecké báje. - 125. Stricca a Nicola ze Sieny, Caccia d'Asciano a Abbagliato - členové „tovaryšstva marnotratnického“. - 136. Ca pocchio, alchymista, upálen v Sieně 1293. Snad jej Dante osobně znal.

Zpěv třicátý

1. Athamas, král thébský, zeslél působením Junony, která žárlila na Semelu, a učini to, co se zde vypravuje. (Srovnej Ovidius, *Metamorphoses*, IV, 416-562.) - 16. Hekuba - žena trojského krále Priama, proměnila se ve fenu, když zvěděla o nešťastné smrti svých dětí Polyxeny a Polydora. (Ovidius, *Metamorphoses*, XIII, 399-575.) - 31. Aretinský - Griffolino z Arezza. - 32. Gianni Schicchi, Florentán, napodobil před notářem umírajícího Buosa Donatiho a nadiktoval jeho jménem závěť, v níž pamatoval také na sebe pěknou mezkyni („pani všeho stáda“). - 40. Myrrha, dcera krále cyperského, v přestrojení, předstírajíc, že je jinou ženou, oddávala se za tmy svému otci. Byvši prozrazena, unikla a proměnila se v strom myrrhu. (Ovidius, *Metamorphoses*, X, 298-502.) - 61. Mistr Adam z Brescie padělal na popud Guida, Alexandra a Aghinolfa, hrabat z Romeny, florentské zlatáky zdobené hlavou patrona města, svatého Jana Křtitele, byl však Florentány zajat a upálen roku 1281. - 98. Sinon lstivou řečí pohnul Trojany, aby do svého města vtáhli dřevěného koně, v němž byli ukryti řečtí hrdinové. - 128. Narcisovo zrcadlo - voda studánky, v níž se zhlížel Narcis a zahořel takovou touhou po své vlastní podobě, že se v pramenu utopil; bohové pak ho proměnili v květinu toho jména. (Ovidius, *Metamorphoses*, III, 407-510.)

Zpěv třicátý první

1. Oštěp, jež Achilles zdědil po svém otci Peleovi, působil rány, které se hojily jen no-
vým dotekem téže zbraně. - 16. Zmínka o bitvě v údolí Roncevaux v Pyrenejích (778),
v níž hrdina Roland bojoval proti Maurům, ale zvukem rohu pozdě přivolal pomoc svého
pána Karla Velikého. - 41. Montereggione - hrad na severozápad od Sieny, na jehož
hradbách ční dvanáct věží. - 59. Bronzová šiška piniová, tehdy na kašně sv. Damase před
svatopetrským chrámem, dnes na nádvoří vatikánském. - 63. Frisové - obyvatelé po-
břeží a ostrovů mezi Holandskem a poloostrovem Jutským, prosluli štíhlým růstem. -
77. Nemrod - lovec z Písma svatého (*Genese* 10, 8-10), jež tradice učinila původcem
myšlenky, aby se stavěla babylonská věž, z čehož vzešlo zmatení jazyků. - 94. Ephialtes
a Briareus - obři z řeckého bájesloví. - 100. Obr Anteus - narodil se po bitvě u Phlegry,
v níž giganti byli bohy poraženi, proto se jí nemohl zúčastnit. Měl příbytek v jeskyni
v údolí u Zamy v Africe, kde Scipio porazil Hannibala a tím ukončil druhou punskou
válku. - 123. Kokyt - řeka tvořící zamrzlé jezero na dně pekla. - 124. Typhaeus a Tityos -
jiní obři. - 132. Herakles zápasil s Anteem a přemohl jej. - 136. Garisenda - nachýlená
věž v Bologni.

Zpěv třicátý druhý

11. Amphion, budovatel Théb, za pomoci Mus stahoval zvuky své lyry s hory Cytheronu balvany, které se samy spojovaly v zdivo. - 27. Tanais - Don v Rusku. - 28. Pietrapana - nejvyšší hora apuanských Alp v Toskáně. - 29. Javorník - hora v Kraňsku. - 32. „V čas“ - v létě. - 56. Bisenzio - říčka v Toskáně, v jejímž údolí vládl Alberto degli Alberti a jeho dva synové. - 61. Mordrec, zrádný syn krále Artuše. - 63. Focaccia dei Cancellieri, vrah svého bratrance. - 65. Sassol Mascheroni z Florencie, vrah svého synovce. - 67. Camicion de' Pazzi, vrah svého příbuzného Ubertina degli Ubertini. - 69. Carlino de' Pazzi vydal straně Černých za peníze zámek Piantrevigne (1302), kde pak zahynulo několik jeho příbuzných. - 79. Bocca degli Abati, jenž v bitvě u Montaperti (1260) se dopustil zrady a způsobil tím porážku florentských guelfů. - 112. Buoso da Dovara - dal se podplatit Karlem z Valois a zradil krále Manfreda u Parmy 1265. - 118. Tesauro dei Beccheria, papežský legát v Toskáně, jenž prý zradil florentské guelfy a byl stát. - 121. Gianni de' Soldanier pošťval 1266 lid proti své vlastní straně ghibellinů; Ganellon, zrádce, jenž způsobil porážku Rolandovy „svaté čty“ v Roncevaux (srovnej *Peklo*, XXXI, 17); Tebaldello Zambrani otevřel zrádně Bolognanům brány Faěnzny. - 130. Podle Statia (*Thebais*, VIII, 140 a d.) hryzl Tydeus v chvíli smrti hlavu svého nepřítele Menalippa, kterého byl v boji zabil.

Zpěv třicátý třetí

1. Hrabě Ugolino della Gherardesca, mocný vůdce guelfů v Pise, vydal nepřítelům některé hrady patřící tomuto městu. Arcibiskup Ruggieri degli Ubaldini jej proto roku 1288 se svými ghibellinskými přáteli přepadl, zajal ho i s jeho syny Gaddem a Uguccio-nem a vnuky Brigatou a Anselmucciem a uvěznil je v hladomorně, kde pozvolna umírali vysílením. - 29. Chlum: Monte San Giuliano, mezi městy Lucca a Pisa. - 32. Gualandi, Sismondi a Lafranchi, tři mocné ghibellinské rody v Pise. - 82. Capraia a Gorgona, ostrovy nedaleko ústí Arna v moři Tyrhenském. - 89. „Nové Théby“ - Pisa, v níž také bylo v občanských bojích prolito mnoho krve. - 103. Dante pocituje vítr pocházející od křídel, jimiž mává Lucifer (srovnej *Peklo*, XXXIV, 51). - 109. Alberigo dei Manfredi, jeden z „veselých bratří“, dal 1285 při hodokvasu dva ze svých příbuzných zavraždit, při čemž znamení k činu dal slovy: „A nyní ovoce!“ - 137. Branca d'Oria, šlechtic janovský, kolem roku 1290 úkladně zavraždil svého tchána Michela Zanche, o němž srovnej *Peklo*, XXII., 88. Branca žil ještě v roce 1325. - 154. Alberigo dei Manfredi z Faěnzny v Romagni.

Zpěv třicátý čtvrtý

1. „Korouhve krále Pekel přicházejí...“ Korouhve - šest křídel Luciferových, tvořících vítr, jímž zamrzá Kokyt. - 18. Lucifer - kdysi nejkrásnější anděl, nyní „Panovník toho bolestného kraje“. - 115. „Muž, jenž rodem i žitím čist“ - Kristus.

OČISTEC

Zpěv první

9. Kalliope - Musa básnictví výpravného: v soutěži s devíti dcerami thessalského krále Pieria zvítězila a proměnila je v straky. - 22. Snad Dante mýnil hvězdy Jižního kříže, rozhodně však jsou mu zde symbolem čtyř hlavních ctností: opatrnosti, spravedlnosti, statečnosti a mírnosti. - 31. Cato z Utiky (95-46), jenž spáchal sebevraždu, vida po vítězstvích Caesarových v Africe konec republiky římské a konec občanských svobod. Dante ho umísťuje v předočistci jako strážce ostrova očistcového. - 79. Marcia, žena Catonova, který ji dobrovolně odstoupil svému příteli Hortensiovi, po jehož smrti ji opět přijal k sobě. (Srovnej o ní *Peklo*, IV, 128.) - 131. Připlul tam Ulysses, ale nevrátil se. (Srovnej *Peklo*, XXVI, 136 a d..)

Zpěv druhý

1. Slunce vychází nad obzor, jehož střed je pro Danta Jerusalem, protipól hory očistcové: na severní polokouli nastává noc (se souhvězdím Vah) a tmí se od východu, kde v Indii je řeka Ganges. - 76. Casella z Pistoie, hudebník, skladatel a zpěvák z třináctého století, jenž zhudebnil některé Dantovy kanzony. Zemřel před rokem 1300, ale teprve po velikých odpustcích, jež papež Bonifác VIII. vyhlásil v milostivém létě 1300, jej anděl přijal k převozu. - 112. „Láska, jež uvnitř hovoří v mé mysli...“ Tak začíná Dantova kanzona, složená kolem roku 1294 a komentovaná v třetím traktátu jeho *Convivia*. Je to píseň touhy po pravdě a moudrosti.

Zpěv třetí

16. Dante vrhá stín (přerývá paprsky sluneční), neboť koná cestu ve svém pozemském těle, kdežto Vergilius (pouhá duše) stínu nevrhá. - 37. Znáti *quia* - podle scholastického způsobu vyjadřování: spokojiti se, že věci jsou, nepátrati však, proč a kterak jsou. - 49. Poblíž mezi městečkem Lerici v zálivu spezijském a Turbiu, vesnicí u Nizzy, je skalnaté a neschůdné. - 103. Manfred, legitimovaný levoboček císaře Bedřicha II., král Neapole a Sicilie 1258-66. Klement IV. ho vyobcoval z Církve a povolal proti němu Karla z Anjou. Manfred padl u Beneventa. Konstancie se jmenovala jak jeho bába, tak také jeho dcera, provdaná za Petra III., krále Aragonie a Sicilie, z jejichž synů Jakub panoval v Aragonii, Bedřich na Sicilii. - 124. „Pastýř z Cosenze“ - biskup, jenž kosti Manfredovy z hrobu u Beneventu dal přenést za řeku Verde (dnes Garigliano), tedy mimo území království neapolského, léna papežského. - 136. Kdo zemře v církevní klatbě, zůstává pod svahem hory očistcové třicetkrát tak dlouho, jak zůstával za živa ve své zarputilosti, a pak teprve vstupuje do očistce. Jen dobrá modlitba těch tam na světě ukrátí mu ten čas.

Zpěv čtvrtý

1. Soustředí-li se některá ze schopností (mohutností) naší duše na něco rozkošného nebo bolestného, soustředí se na to vždy celá duše, takže ostatní schopnosti zůstávají nečinnými. - 25. Sanleo (u Urbina) a Noli (v Janovském zálivu) - dvě těžko přístupné osady; Bismantova nedobytná tvrz v provincii Emilia. - 68. Sion - hora v Jerusalemě, diametrálně odvrácená od hory očistcové, s níž má společný obzor. - 74. „Dráha“ - Mléčná dráha, jež podle báje na nebi vznikla tam, kde Faëthon s vozem slunečním vyjel z předepsané dráhy. (Srovnej *Peklo*, XVII, 107.) - 106. Belacqua - florentský výrobce hudebních nástrojů, zde příklad těch, kteří odkládali pokání až na hodinku smrti; musí tu čekat tolik let, kolik byl za živa nedbalý činiti pokání.

Zpěv pátý

24. „Smiluj se nade mnou, Bože, podle milosrdenství svého“ - začátek Žalmu 50. - 37. „Par vznatých“ - blýskavic (podle Dantova názoru vznítivších se par). - 64. Mluví

Jacopo del Cassero z Fana. Jakožto starosta boloňský bojoval proti markrabímu ferrarskému Azzovi VIII. z Este, který ho roku 1298 v bažinách u Padovy dal zavraždit. - 75. „V klíně Antenorů“ - v kraji kolem Padovy, kterou podle pověsti založil trojský zrádce Antenor. (Srovnej o něm *Peklo*, XXXII, 73.) - 85. Buonconte z Montefeltra, syn Guida z Montefeltra (srovnej *Peklo*, XXVII, 67 a d.), vedl ghibelliny z Arezza proti florentským guelfům v bitvě u Campaldina v horním pofčtí Arna (1289), kde bojoval také Dante. Buonconte tam padl, zanechávaje po sobě vdovu Janu, ale jeho tělo nebylo nikdy nalezeno. - 116. Pratomagno - městečko na levém břehu Arna, v kraji arezzském. - 130. Pia de' Tolomei ze Sieny, provdaná za Nella dei Pannocchiesci, který ji na zámku v Pietře dal zavraždit. Hrdinka básně Julia Zeyera.

Zpěv šestý

10. Jsou tu: Benincasa da Laterina, sudí z Arezza, ježž ze msty zavraždil Ghino di Tacco; Guccio dei Tarlati, jenž utonul v Arnu, stíhán jsa nepřáteli, proti nimž podnikl výpravu; Federigo Novello, ježž zabil kterýsi člen rodiny Bostoli z Arezza; zavražděný mladý Farinata Scornigiani z Pisy, jehož otec Marzucco velikomyslně vrahovi odpustil; hrabě Orso degli Alberti, ježž zavraždili zistní příbuzní; Pierre de la Brosse, ježž ze msty dala zavraždit královna Marie z Brabantu. - 33. „Nedoufej, že bys prosbami změnil, co určili bozi“ - verš z Vergiliovy *Aeneidy* (VI, 376). - 61. Slavný troubadour Sordello z Mantovy (1220 až 1270), Dantovi pro svou básně na smrt provençalského rytíře Blazaca představitel občanských ctností a povoláný soudce knížat. - 88. *Corpus iuris civilis* císaře Justiniana I. (527 až 565). - 97. Albrecht I., syn Rudolfa Habsburského, římský císař (1298—1308), netáhl do Itálie, aby tam zjednal pořádek, pročž Dante v jeho násilné smrti spatřuje spravedlivý trest. - 106. Znepřátelené rodiny italské: Montecchi a Cappelletti, z jejichž dějů čerpal Shakespeare látku k *Romeu a Julii*. - 111. Santaflora - hrabství v Toskáně. - 124. Konsul Claudius Marcellus, odpůrce Caesarův.

Zpěv sedmý

91. Rudolf Habsburský (císařem 1273—1291), který nedbal o „zahradu říše“, totiž Itálii. - 97. Přemysl Otakar II., král český, byl odpůrcem Rudolfovým, zde však někdejší nepřátelé sedí pokojně pohromadě a utěšují se. - 103. Filip III., král francouzský (1270 až 1285), zemřel na ústupu před vojskem Petra III. Aragonského roku 1285. S ním je zde Jindřich II. z Navarry, tchán „škody Francie“, Filipa IV. Sličného. - 112. Petr III. z Aragonie (zpívá s Karlem I. z Anjou). Z jeho synů zemřel lepší, Alfons III., druzí dva - Jakub II. a Bedřich II. - panovali v Aragonii a na Sicilii. - 127. Beatrix a Marketa, manželky Karla I. z Anjou; Konstancie, žena Petra III. (Srovnej *Očistec* III, 115.) - 130. Jindřich III., král anglický, otec Edvarda I. - 134. Vilém IV. z Monferratu v Piemontu, byl zajat obyvateli města Alessandrie a zemřel 1292.

Zpěv osmý

13. „Než světlo zcela pomine“ - začátek večerního hymnu Řehoře Velikého (540—604). - 47. Nino nebo Ugolino Visconti z Pisy, soudce gallurský, měl ve znaku kohouta. Vedl boj vyhnaných pisánských guelfů proti rodnému městu, aby pomstil smrt hraběte Ugolina, svého děda. Měl dceru Janu. Jeho manželka Beatrice d'Este vdala se po jeho smrti za Galeazza Viscontiho, knížete milánského, který byl později odstraněn. Galeazzo měl ve znaku zmiji. - 109. Currado Malaspina mladší, z rodu přátel a příznivců Dantových. Prorokuje mu, že se mu do sedmi let dostane pohostinství v domě Malaspinů. Skutečně byl Dante roku 1306 jako vyhnanec u nich šlechtně přijat.

Zpěv devátý

1. Tithonos, syn Laomedonta, krále trojského, manžel Aurory (personifikace jitřního svítání). - 13. Druhý sen: XIX, 1-33; třetí: XXVII, 91-108. - 23. Ganymed, krásný jinoch, unesený orlem Diovým do sboru bohů za číšníka. - 34. Matka Achillova nechtěla, aby její syn šel do trojské války, a odnesla ho proto od kentaura Chirona na ostrov Scyros, odkud ho odvedl Ulysses. - 112. Sedmero P: sedmero hlavních hříchů (peccata), a to: pýcha, závist, hněv, lenost, lakomství, nestřídmost a smilstvo. - 117. Dva klíče: podobenství zpo- vědníka a jeho schopnosti dáti rozhřešení. - 136. Narážka na tarpejskou bránu v Římě, již proti vůli konsula Metella otevřel Caesar zmocňuje se státního pokladu.

Zpěv desátý

32. Polyklet - sochař řecký. - 40. „Zdrávas Maria“ - slova, jimiž archanděl Gabriel pozdravil svatou Pannu. - 44. „Aj, já dívka Páně“ - odpověď Panny Marie. - 55. Převážení archy úmluvy, před níž tančil král David, začez zakusil posměchu od své ženy Michol. (II. *Kniha královská*, 6, 1-23; I. *Paralipomenon*, 13, 1-14.) - 73. Císař Trajan, jenž - podle nezaručené legendy - vyhověl žádosti chudé vdovy a potrestal zavraždění jejího syna.

Zpěv jedenáctý

49. Mluví Omberto Aldobrandeschi, hrabě ze Santafiore. Zemřel na hradě Campagnaticu, byv zadušen na loži, prý z návodu a za peníze Sicňanů, kteří se pak zmocnili jeho hradu. - 74. Oderisi z Agobbia v Umbrii, proslulý malíř miniatur a iluminátor rukopisů. - 83. Franco Bolognese, současník Dantův, patrně ve své době ceněný, dnes však zapomenutý ilustrátor knih. - 91. Pohled do dějin umění: Giovanni Cimabue (1240-1300), florentský malíř, a jeho žák Giotto (1266-1337), přítel a první portretista Dantův. - 105. T. j. než jsi přestal dětsky žvatlat. - 121. Provenzan Salvani ze Sieny, vůdce tamních ghibellinů, roku 1269 v bitvě zajat a stát. Doprošoval se veřejně pomoci, aby mohl kterého si svého přítele vykoupiti z vězení, v němž ho držel Karel z Anjou.

Zpěv dvanáctý

16. Na kamenné půdě vytesány příklady potrestané pýchy. - 25. Lucifer, pro vzpouru proti Bohu svržený s nebe. - 28. Obr Briareus, účastník boje proti bohům (srovnej *Peklo*, XXXI, 98). - 31. Thymbraeus - Apollo, jemuž v Thymbře postaven chrám. - 34. Nemrod, jenž v Sennaaru začal budovat babylonskou věž (srovnej *Peklo*, XXXI, 77). - 37. Niobe, pyšná matka sedmi synů a sedmi dcer, zkamenělá pro jejich ztrátu. - 40. Saul, hrdý král Izraele, byv poražen Filištíncy, spáchal sebevraždu vlastním mečem. - 43. Arachne, pyšná přadlena lydijská, proměněná v pavouka (srovnej *Peklo*, XVII, 18). - 46. Roboam, pyšný syn Šalomounův, prchl vozem před vzpourou lidu. - 49. Alkméon, syn Amphiaraa a Euryphyly, zabil svou matku (srovnej *Peklo*, XX, 34). - 52. Sennacherib, pyšný král assyrský, bojoval proti Ezechiáši. - 55. Tamyris, královna skythská, porazila v boji pyšného Cyra. - 58. Holofernes, zpupný Assyřan, jež zabila Judit. - 61. Pyšná Troja, potrestaná za svou sveřepost. - 105. „Dužina a sešit“ - narážka na podvodné machinace městských úředníků florentských. - 110. „Blahoslavení chudí duchem“ - první blahoslavenství Evangelia (Matouš, 5, 3).

Zpěv třináctý

16. „Sladké světlo“ - slunce, podobenství Boha. - 29. „Nemají vína“ - slova Matky Boží na svatbě v Káni Galilejské (Jan, 2, 1-10). - 32. Orestes a Pylades, věrní přátelé. - 115. Colle - městys u Sieny, u něhož byli r. 1269 poraženi sienští ghibellini, vedení Provenzanem Salvanim (srovnej *Očistec*, XI, 121). - 128. Pier Pettignano z Campi v Toskáně, zemřel r. 1289 v pověsti svatosti. - 152. Talamon, přístav v moři Tyrhenském. - 153. Diana, pověstný pramen pod Sienu.

Zpěv čtrnáctý

10. Mluví Guido del Duca, ghibellin z Brettinora v Romagni, z první poloviny XIII. století. - 17. Falterona, hora v Toskáne, na jejímž úbočí pramení - Arno. 25. Mluví Rinier da Calboli, guelf z Romagne. - 32. Peloro, mys na Sicílii naproti Calabrii, v Messinské úžině. - 43. Kirke - známá čarodějka, jež proměnila druhy Ulyssovy ve zvířata. - 58. Předpověden vnuč Rinierův Fulcieri da Calboli, který jakožto podestá ve Florencii roku 1303 dal popraviti několik bílých ghibellinů. - 92. Míněna je celá Romagna. - 97. Někteří členové předních rodů z Romagne. - 115. Bagnocaval, Castrocaro a Conio - místa v Romagni. - 118. Paganové - urozená rodina ve Faenze. - 121. Ugolin de' Fantolin z Faenzy. - 133. Slova Kainova k Bohu (*Genese*, 4, 14). - 139. Závistivá Aglauros byla Merkurem proměněna v kámen (*Ovidius, Metamorphoses*, II, 708-832).

Zpěv patnáctý

44. Guido del Duca z předešlého zpěvu. - 88. Matka Boží v chrámě (Lukáš 2, 46). - 94. Jinoch, zahořev láskou k dceři Pisistrata, samovládcě athénskému, políbil ji veřejně. Matka žádala pomstu, otec však odpověděl, jak zde čteme. - 106. Ukamenování sv. Štěpána, prvního mučedníka (*Skutky apoštolů* 7, 54 a d.).

Zpěv šestnáctý

46. Marco Lombardo, prý Benátčan, jinak neznámý. - 117. Bedřich II. Hohenštaufec (1194-1250) měl spory s guelfskými městy severní Itálie, hlavně Lombardie. - 121. Currado da Palazzo z Brescie, Gherardo da Camino z Trevisa a Guido da Castello z Reggia. - 131. Pokolení Levi, určené k posvátným službám, nedostalo své vlastní krajiny, ale mělo k přebývání 48 měst s polnostmi. - 140. Nedovede jej označit jinak než jako otce Gaie, proslulé svými milostnými dobrodružstvími.

Zpěv sedmnáctý

19. Opět (jako v *Očisticí*, IX, 15) narážka na báji o sestřích Philomele a Prokne, proměněných v ptáky. - 25. Aman z *Knihy Esther*, kap. 7. - 34. Lavinia, jejíž matka Amata se v nezřízeném hněvu oběsila.

Zpěv osmnáctý

75. Beatrice o tom promluví v *Ráji*, V, 19 a d. - 76. Ubývající měsíc je ve znamení Střelce a vychází pozdě: je téměř 11 hodin v noci. - 83. Rodištěm Vergiliovým je vlastně Pietola poblíže Mantovy. - 91. Narážka na bakchanálie Thébanů na březích říček Ismen a Asóp (srovnej Statius, *Thebais*, IX, 434 a d.). - 99. Příklady horlivosti: Maria jdoucí navštívit Alžbětu; Caesar horlivý ve svém podnikání. - 113. Odpovídá Gherardo II., opat u sv. Zena ve Veroně za času císaře Bedřicha Barbarossy, jež roku 1162 zničil Milán. - 121. Míněn je Alberto della Scala, jež zemřel r. 1301, dosadiv svého tělesně i duševně nevyspělého levobočka Josefa za opata u sv. Zena. - 133. Mnozí Izraelité zemřeli cestou na poušti dříve, než směli vejíti do země zaslíbené, a někteří druhové Aenea, syna Anchisova, opustili svého vůdce na Sicílii (*Aeneis*, V, 604 a d.) a nestali se účastnými založení Říma.

Zpěv devatenáctý

1. První sen: IX, 13 a d.; třetí XXVII, 94 a d. - 7. Baba koktající - symbol tří zbývajících hříchů: lakoty, nestřídmosti a smilstva. - 19. Z dobrodružství Odysseových zde Dantovi splynuly Kirke a Sírén v jedinou představu svůdnosti. - 73. „Přilnula k dlažbě duše má“ - *Žalm* 118, 25. - 99. „Věz, nástupcem že Petrovým jsem býval,“ mluví Ottobono dei Fieschi, z rodu hrabat di Lavagna, který byl roku 1276 jen několik týdnů papežem pod jménem Hadrian V. - 142. Alagia dei Fieschi, manželka Moroella Malaspiny, u něhož byl Dante roku 1306 hostem.

Zpěv dvacátý

1. S vůlí Hadrianovou, který chtěl, aby Dante už šel. - 25. Gaius Fabricius Luscinus, římský konsul, vyznamenal se svou nezištností a zemřel chud. - 31. Biskup z Myry v Lycii, svatý Mikuláš, dal tajně třem dcerám chudého spoluměšťana věno. - 40. Mluví Hugo Capet, král francouzský z dynastie, jejímž zakladatelem prý byl řezník. - 46. Tato čtyři flanderská města povstala r. 1302 proti Filipu Sličnému a zvítězila nad ním. - 54. Dante se zde mýlí: jako mnich nezemřel poslední z Karolingů, ale poslední z Merovejců. - 69. Básník věřil smysle, že Karel I. z Anjou dal otrávit Tomáše Akvinského. - 71. Karel z Valois, vyzván Bonifácem VIII., vtrhl do Florencie a vyhnal bílé guelfy z města, čímž se také Dante dostal do vyhnanství. - 79. Karel II. z Anjou, jež zjal Petr Aragonský, prodal svou dceru Beatrici markrabímu z Ferrary (srovnej *Očistec*, V, 77). - 86. Filip Sličný, Bonifácem VIII. vyobcován, poslal do Itálie své vyslance, kteří r. 1303 papeže v Anagni zajali a potupili. - 91. Rozpuštění řádu templářského Filipem Sličným r. 1314. - 103. Pygmalion z chtivosti zlata zavraždil svého švagra. - 106. Král Midas, který od Bakcha dostal moc, aby vše, čeho se dotkl, proměnil ve zlato. - 109. Kořistník Acham z příkazu Josuova ukamenován (Josue 6, 17-19; 7, 1-6). - 116. Chamtivému Crassovi nalili Parthové do hrdla roztaveného zlata. - 130. Latona, uprchlá manželka Diova, na ostrově Delos porodila Apollona a Dianu, personifikace slunce a měsíce. - 145. Dante nikdy dříve netoužil tak mocně po poznání neznámé věci, jako nyní po vysvětlení příčiny otřásání hory a ozývajícího se zpěvu.

Zpěv dvacátý první

13. Mluví duše básníka Publia Papinia Statia (50-96 po Kr.), autora *Thebaidy*, kterého Dante zaměňuje s rhetorem Luciem Statiem Ursulem z Tolósy (dnes Toulouse). - 25. Tři suďičky řecké mythologie: Klotho, Lachesis a Atropos. - 50. Iris, personifikace duhy, byla dcera kentaura Thaumanta a Elektry. - 82. Titus, který r. 71 dobyl Jerusalema a potlačil židovské povstání, je Dantovi nástrojem spravedlnosti Boží. - 92. Statius nedokončil své skladby o Achillovi.

Zpěv dvacátý druhý

14. Juvenal, latinský satirik (47-130 po Kr.), Statiův vrstevník. - 40. Vergilius, *Aeneis* (III, 56): *Quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames?* - 55. Eteokles a Polyneikes, synové Jokasty a Oidipa, se navzájem zabilí (srovnej *Peklo*, XXVI, 54). - 70. Vergilius, *Ekloga* IV.: *Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo. - Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna. - Iam nova progenies caelo demittitur altis.* - 83. Římský císař Domitian (81-96 po Kr.), pronásledovatel křesťanů. - 88. Než dokončil svou *Thebaidu*, stal se křesťanem. - 97. Publius Terentius, Plautus, Varro (snad Marcus Terentius Varro), Caccilius a Persius, básníci latinského starověku, dlí s Homérem v Limbu (srovnej *Peklo*, IV, 86 a d.). - 106. Euripides, Antiphon, Simonides, Agathon - řečtí básníci. - 109. „Z osob tvých“ - to jest z osob, o nichž zpíval Statius: Hypsipyla, jež ukázala sedmi králům, táhnoucím proti Thébám, pramen Langii; Manto, dcera Teiresiova.

Zpěv dvacátý třetí

25. Erysichthón urazil bohyni Ceres a byl potrestán neukojitelným hladem (srovnej Ovidius, *Metamorphoses*, VIII, 726-881). - 29. Za hladu v obleženém Jerusalemu žena jménem Maria snědla vlastní dítě. - 32. (H)omo - latinsky člověk - obraz lidské tváře: obě *o* = oči, *m* = obočí a nos. - 41. Forese Donati, Florentan, Dantův přítel z mládí, bratr Piccardy, s níž se Dante setká v Ráji (III, 34), zemřelý 1296, byl zábavný chlapík, který si s Dantem vyměňoval veselé sonety, jež se nám zachovaly. - 87. Nella (Giovannella), vdova Foresova, modlí se za svého muže. - 94. Horský kraj na Sardinii, kde prý lidé chodili téměř nazi.

Zpěv dvacátý čtvrtý

10. Piccarda Donati, sestra Foresa a Corsa Donatiů, vstoupila do kláštera, byla však z něho násilím unesena a provdána za Rossellina della Tosa. – 19. Buonagiunta Orbicciani degli Overardi z Lukky, bezvýznamný veršovec z 2. poloviny 13. století. – 23. Papež Martin IV. (1281–1285), vlastně Simon de Brie z Toursu. Pojídal prý rád úhoře z jezera bolsenského. – 29. Bonifác, arcibiskup ravennský, † 1295. – 31. Messer Marchese z Forlí, slavný piják. – 35. Onen z Lukky - Buonagiunta. – 38. Gentucca - mladá žena, o níž tu prorokováno, že Dantovi bude přítelkyní a zpříjemní mu pobyt v městě Luce, ač je nyní lidé jen tupí (srovnej *Peklo*, XXI, 38–42). – 51. Začátek 1. kanzony Dantovy z *Nového života*, jež představuje „sladký nový sloh“, jež „notář“ Jacopo da Lentini († 1250) a Guittone d'Arezzo († 1294) sotva tušili a jež Dante dovedl k nejvyšší dokonalosti. – 82. Corso Donati, náčelník florentské strany Černých, zabitý Florentány u San Salvi r. 1308. Zde předpověděna jeho smrt. – 121. Příklady nestřidmosti: Kentaurové pobití Thesem na svatbě Pirithoa a Hippodamie (Ovidius, *Metamorphoses*, XII, 210–535) a vojní Gedeonovi před bitvou s Madianskými (*Kniha soudců* VII, 8).

Zpěv dvacátý pátý

22. Meleager zůstával živ, dokud nedohořelo poleno, s nímž byl jeho osud magicky spjat. – 37. Vznik těla lidského: podle názorů doby Dantovy vznikalo mužské semeno v srdci z dokonalé krve, totiž té, jež neslouží k výživě těla. – 56. Mořská houba byla v aristotelovské biologii zoophytem (zvířetem-rostlinou). – 63. Kritika názoru Averrhoa (1126–1198), arabského filosofa a vykladače Aristotela. – 79. Lachesis, sudička, spřádající nit života. – 98. Staří myslitelé odlišovali společnou látku ohně od zvláštního tvaru jeho plamene. – 131. Nymfa Helika okusila smyslné lásky, pročež ji Diana zapudila ze své družiny a Juno ji proměnila v medvědice (Ovidius, *Metamorphoses*, II, 401 a d.).

Zpěv dvacátý šestý

41. Pasiphae, chltpná dcera Appolinova (srovnej *Peklo*, XII, 12 a d.). – 43. Riphaejské hory - neurčité pohoří na severu Evropy. – 76. Dante věřil pověstem, podle nichž Julius Caesar nepřírozně obcoval s Nikomedem, králem bithynským. – 91. Guido Guinizelli (1230–1276), boloňský básník, předchůdce Dantův. – 95. Narážka na dva syny Hypsipylly a Lykurga, kteří spěchali obejmouti matku. – 120. Girault de Borneil, provenčalský troubadour, zemřel kolem r. 1220. – 124. Guittone d'Arezzo, básník, zemřel r. 1294 ve Florencii. – 139. Mluví Arnaut Daniel, básník provenčalský z druhé poloviny 12. století. V Dantově italském originále hovoří svou mateřštinou, provenčalštinou, v našem překladu učiněn pokus vystihnouti poměr vzletné a kultivované provenčalštiny k prostší a jadrnější italštině oné doby poměrem polštiny k češtině. (Použito při tom znamenitého polského překladu *Božské komedie*, jež pořídil Edward Porębowicz.) Překlad oněch veršů: „Takové lákadlo v žádosti tvé vidím, že se nemohu ani nechci tajit tobě. Jsem Arnold, který zpívám i lkám, připomínaje si své minulé pošetilosti, rád štěstí dnu, že jej už spatřím. Teď pro ty mocnosti, jež ti schopnost daly, abys tu schodištěm šel na siný štít hory, vzpomeň si v časnosti mých žalů.“

Zpěv dvacátý sedmý

37. Narážka na pověst o Pyramovi a Thisbě (Ovidius, *Metamorphoses*, 4, 145). – 95. Venuše, uctívaná na ostrově Cythaeré, zde Jitřenka. – 101. Lia (zde symbol života činného) a Rachel (zde symbol života rozjímavého), dcery Labanovy a ženy Jakobovy.

Zpěv dvacátý osmý

37. Krásná paní, zpívající a trhající květiny - Matelda, Dantova průvodkyně rájem pozemským, která ho přivádí k Beatrici. – 50. Proserpina, dcera Dia a Cerery, kterou unesl

Pluto, bůh podsvětí, když sbírala květi. - 64. Cupido, syn Venuše, lfbaje svou matku, ji bezděky poranil šípem. - 71. Narážka na nešťastný Xerxův přechod přes Hellespont a na Leandra z Abydu, který plovával onou úžinou k milované Héře do Séstu, až se jedné noci utopil. - 139. Zlatý věk, o němž zpíval Ovidius (*Metamorphoses*, I, 89 a d.). Lidstvo zde žilo v nevinnosti mezi květy a plody.

Zpěv dvacátý devátý

78. Délská paní - Diana, personifikace luny. - 82. Dvacet čtyři starci - 24 knihy Starého Zákona. - 92. Čtyři zvířata - symbol čtvera Evangelii. - 95. Argos - báječný tvor s tělem plným očí. - 100. Ezechiel (1, 4 - 14) líčí zvířata s čtyřmi, svatý Jan (*Zjevení* 4, 8) s šesti křídly. - 108. Noh, báječné zvíře s hlavou a křídly orlími, s ostatním tělem lvím - symbol Krista. Vůz, tažený Nohem - symbol Církve. - 115. Narážka na vozy římských triumfátorů Augusta a Scipia Afrického, vítěze nad Hannibalem. - 120. Zeus byl „tajemně spravedlivým“, když srazil bleskem příliš troufalého Faëthonta se slunečního vozu. - 121. Tři ženy - tři božské ctnosti: víra, naděje a láska. Čtyři ženy - čtyři ctnosti hlavní: opatrnost, spravedlnost, statečnost a mírnost. (Tři oči má opatrnost: přihlíží k minulému, přítomnému i budoucímu.) - 136. Dva starci: personifikace *Skutků apoštolských*, sepsaných sv. Lukášem, lékařem (žákem Hippokrata) a *Listů sv. Pavla*. Čtyři starci: personifikace *Listů sv. Jakuba*, sv. Petra, sv. Judy Tadeáše a sv. Jana. Kmet: personifikace *Zjevení sv. Jana*.

Zpěv třicátý

1. Sedm světél Velikého vozu srovnáváno zde se sedmi dary Ducha svatého. - 68. Zelená Minervina - snítky olivy, stromu zasvěceného této bohyni.

Zpěv třicátý první

98. „Pokropíš mne yzopem...“ - 50. Žalm, 9 - Dante už je úplně očištěn. - 104. „Čtyři krásky“: čtyři hlavní ctnosti, služebnice Beatriciny. - 123. Teď podobou lva (= lidství), teď orla (= božství).

Zpěv třicátý druhý

64. Narážka na pověst o Syrince, nymfě, jež na útěku před Panem sestrami proměněna v rákos; Merkur o ní zpíval Argovi, až ho uspal, což Dia pohněvalo tak, že tohoto hlídače zabil. - 76. Narážka na apoštoly usnuvší na hoře Tábor a po procitnutí spatřivší slávu svého Mistra. - 112. „Ptáka Jovišova“ - orla, znak císařství římského; alegorie pronásledování prvních křesťanů v Římě. - 130. Drak se vykládá jako Satan, Mohamed, Antikrist, anebo jako řecko-římský rozkol. - 152. Filip Sličný přivedl papeže do vyhnanství avignonského, daleko od jeho pravého sídla.

Zpěv třicátý třetí

10. Zde se těmito slovy vyjadřuje naděje, že dojde k návratu Apoštolské stolice z Avignonu do Říma. - 34. „Nádoba“ - mystický vůz; „had“ - drak. Sídlo papeže bylo v Římě, ale teď není, a vinníka nemine trest Boží: nepomůže mu polévka, již podle pověry vrah pojídal na hrobě oběti, aby si byl jist před pomstou. - 43. Pět set, pět a deset (latinskými písmeny DVX, to jest dux, vůdce). Koho tu Dante předpovídal?... Sphinx a Themis, představitelky temných věšteb, které rozluštil jen Laiovec Oidipos. (Dante ve své předloze místo *Laiades* četl *Naiades* a přisoudil proto Najádám schopnost řešit temné hádanky.) - 67. Elsa - přítok Arna, v jehož vodě věci dostávají vápenitý povlak; a krví Pyrama, milence Thisbe, se bílé moruše změnilly v rudé.

RÁJ

Zpěv první

20. Marsyas, mistr hry na flétnu, vyzval Apollona k soutěži, prohrál, a bůh mu za trest stáhl kůži s těla (*Metamorphoses*, VI, 382–400). – 29. Vladaři a básníci bývali korunováni vavřínem. (Peneus - otec Daphne, proměněné ve vavřín.) – 34. Cirrha - sluje na Parnasu; zde Apollo sám. – 39. Když Slunce vychází ve znamení Skopce (jaro), protínají se obzor, nebeský rovník, dráha Slunce a rovník denní kolur tak, že tvoří tři křížce: alegorie čtyř světských a tří křesťanských ctností. – 68. Glaucus - rybář z Boeotie, který se požitím kouzelné byliny proměnil v mořské božstvo (*Ovidius, Metamorphoses*, XIII, 898–968).

Zpěv druhý

16. V Kolchidě Argonauti, vypluvší tam pro zlaté runo, spatřili Jasona, jak oral s býky, jimž z nozder sršel oheň, a zaséval dračí zuby. – 84. Dante si zde dává od Beatrice vyvrátit theorii, kterou kdysi v *Conviviu* (II, 14) sám hlásal. – 112. „Vnitř nebe“ - v Empyreu, nebi nepohyblivém, koluje první nebe pohyblivé, jež vede pohyb ostatních nebes. – 139. „Rozličná síla“ - síla andělů pohybujiících jednotlivé nebeské sféry.

Zpěv třetí

18. Narcis měl svou podobu ve studánce za skutečnou osobu - Dante zde má skutečné osoby za obrazy. – 42. Piccarda, sestra Foresa (*Očistec*, XXIII, 48) a Corsa Donatiho (*Očistec*, XXIV, 82), který ji násilím vyvedl z kláštera sv. Kláry a provdal za Rossellina della Tosa. – 97. Sv. Klára z Assisi (1194–1253), duchovní přítelkyně sv. Františka a zakladatelka řehole klarisek. – 118. Císařovna Konstancie Hohenštaufovna (1154–1198), manželka Jindřicha IV. a matka Bedřicha II. (Že by byla před svým sňatkem bývala řeholnicí, je pověst, které Dante zřejmě věřil.)

Zpěv čtvrtý

13. Daniel uhořel králi Nabuchodonosorovi sen a zachránil tím věštce, kteří jej nedovedli vyložit (*Daniel* 2). – 24. Plato (*Timaeus*, 41 a. d.) učil, že duše, než vejdou v tělo, bydlí na hvězdách a po smrti se na ně vracejí. – 83. Vavřínek, mučedník římský; Mucius Scaevola, jenž byl jat při útoku na etruského krále Porsennu, upálil si pravici, jež zavinila nezdar (Titus Livius 2, 12). – 103. Alkmeon, syn Amfiaraa, jednoho ze sedmi králů bojujících proti Thébám (srovnej *Peklo*, 20, 34 a *Očistec*, 12, 50).

Zpěv pátý

66. Soudce izraelský, jenž netuše slíbil obětovati svou dceru (*Kniha soudců* 11, 30 a d.), a král Agamemnon, jenž bohům obětoval svou dceru Iphigenii. – 129. Pro blízkost slunce je Merkur jen zřídka viditelný pouhému oku.

Zpěv šestý

1. Císař Konstantin Veliký († 337) přenesl sídlo a znak císařství římského, orla, z Říma do Cařihradu, ze západu na východ, tedy proti pohybu nebe a směru, kterým se z Troje do Říma bral Aeneas s Lavinií. – 12. Reformu římského práva provedl císař Justinian roku 533. – 16. Papež Agapetus I. (535–536) odvrátil Justiniana od bludu monophysitického. – 25. Belisar, úspěšný vojevůdce Justinianův ve válkách proti Peršanům, Vandálům a Gotům. – 34. Děje orla římského: Pallas, spojenec Aeneův, padl v boji; Ascanius, syn Aeneův, usadil se v Albalonze; tři bratři Horatiové zvítězili nad třemi Curiatii; římstí muži unesli při hrách ženy sabinské; syn Tarquinia Superba zneuctil Lukrecii, ženu Lucia Tarquinia, jež se pak probodla; Brenn, vůdce Gallů, a Pyrrhus, král epirský, byli poraženi

Římany; Manlius Torquatus a Lucius Quinctius Cincinnatus přemohli odbojně kmeny; Deciovi a Fabiové dali Římu několik slavných konsulů; Scipio Africanus porazil Hannibala; Pompeius zvítězil v mnoha válkách; Julius Caesar vítězil, zemřel pak zradou; císař Augustus porazil vrahy Caesarovy; císař Tiberius svým zástupcem odsoudil Krista, a tak Řím bezděky splnil mstu, již žádala spravedlnost Boží za hřích prvotní i pozdější hříchy lidstva; Titus zbořil Jerusalema (r. 70 po Kr.) a splnil bezděky mstu na židech, kteří si žádali smrti Kristovy; Karel Veliký pak ubránil Řím tím, že zničil říši Langobardů. - 106. Karel II. z Anjou, král neapolský, spojenec guelfů. - 128. Romeo: Romieu de Villeneuve, seněšal hraběte Raimonda Berengaria IV. z Provence, jehož čtyři dcery provdal za čtyři krále; když byl špiněn pomluvami, opustil hraběte dobrovolně a bez záští.

Zpěv sedmý

14. Bice - zkrácenina jména Beatrice. - 49. Spravedlivá pomsta, kterou židé, aniž tušili, vykonali na smrtelném těle Kristově, byla jim později oplacena zkázkou Jerusalema. - 86. „V semenu svém“ - v Adamovi, jenž svou poslušností nebo neposlušností rozhodoval o budoucnosti svého potomstva.

Zpěv osmý

9. Srovnej Vergilius, *Aeneis*, I, 657 a d. - 49. Karel Martell, syn Karla II. z Neapole a Anjou, r. 1292 korunovaný za krále uherského a zemřevší r. 1295 ve věku dvaceti čtyř let. R. 1294 prožil tři týdny ve Florencii, kde se asi sblížil s Dantem. - 58. Hrabství provençalské. - 61. Tehdejší království neapolské. - 66. Uhersko. - 67. Sicilie, kde mezi Capo Passaro (Pachino) a Capo Faro (Peloro) zuřivá jihovýchodní vítr, Eurus. Pod Etnou ležel prý obr Typhon a chrлил oheň. - 75. Sicilské nešpory 1282. - 76. Robert z Anjou, od r. 1309 král neapolský, dříve dlouho rukojmí v Katalánsku. - 126. Daedalus, jehož syn Ikaros se při pokusu o let zřítíl. - 131. Quirinus Romulus, zakladatel Říma, syn otce tak nepatrného, že býval považován za dítě Martovo.

Zpěv devátý

1. Míneňa nejspíše dcera Karla Martella, provdaná r. 1315 za Ludvíka X. francouzského, ne jeho manželka, jež zemřela r. 1301. - 13. Cunizza da Romano, sestra tyrana Ezzelina III. da Romano, měla mnoho milostných pletek, mimo jiné s troubadourem Sordellem. - 25. Benátsko, kde leží Colle di Romano, domov Ezzelinů. - 29. Matce Ezzelinově prý se zdálo před jeho narozením, že porodí hořící pochodeň. - 37. Folquet de Marseille, tehdy věhlasný troubadour, jehož sláva ovšem neměla takového trvání, jak Dante zde předpokládal. - 46. Prorocké narážky na války těchto měst r. 1311-14. - 49. Tyran Ricciardo da Cammino, zavražděný r. 1315. - 52. Feltro, město v provincii bellunské, kde vládl biskup Alessandro Novello, jenž vydal ferrarským guelfům politické běžence z Ferrary, kteří pak byli státi. Malta byla věž na jezeře Bolsenském, kde trestáni kněží za veliké zločiny. - 82. Středozemní moře, jemuž zde Dantem přisuzována více než dvojnásobná délka proti skutečnosti. - 88. Tak Folquet opisuje Provençalsko. - 91. Bugea v Alžíru, ležící skoro na téměř poledníku jako Marseille, u něhož Brutus svedl vítěznou námořní bitvu. - 97. Dcera Belova - Dido. - 100. Pastýřka Phyllis. - 101. Herakles. - 115. Nevěstka v Jerichu, jež zachránila izraelské zvědy (*Josue 2*).

Zpěv desátý

67. Dcera Latonina - Diana, bohyně luny. - 82. Hovoří duše svatého Tomáše Akvinského (1225-1274), největšího myslitele křesťanského středověku, autora *Summy theologiae*. - 97. Sv. Albertus Magnus (1193-1280), dominikán, veliký scholastik, zemřel v Kolíně nad Rýnem. - 103. Francesco Graziano, jeden ze zakladatelů církevního práva. - 106. Petrus Lombardus, biskup pařížský, autor díla *Sententiarum libri IV*. - 109. Král Šalomoun.

(Ve středověku byly učené spory o tom, má-li být považován za spasena nebo zatracena.) – 115. Dionysius Areopagita, domnělý autor spisu *De caelesti hierarchia*. – 118. Paulus Orosius, španělský kněz z počátku 5. století, autor spisu *Historia adversus paganos*, na nějž se i sv. Augustin často odvolává. – 124. Severinus Boëthius, filosof a státník, popravený r. 526. Ve spisu *De consolazione philosophiae* hlásal marnost věcí pozemských. Pochován v Pavii „in caelo aureo“. – 130. Isidor ze Sevilly († 636), Beda Venerabilis († 735) a Richard a S. Victore († 1173) – tři slavní theologové. – 136. Sigier z Brabantu († 1283), křesťanský myslitel, učil na Sorbonně v Paříži v Rue de Fouarre.

Zpěv jedenáctý

25. Srovnej *Ráj*, X, 96 a 114. Body, o jejichž vysvětlení jde, jsou význam svatého Dominika a moudrost Šalomouna. – 32. Církev jakožto nevěsta Kristova je v mystice středověku představou zcela běžnou. – 37. Sv. František z Assisi a sv. Dominik, Serafini vynikají láskou, cherubíni věděním. – 43. Assisi leží na svahu hory Subasia, mezi říčkami Tupino a Chiuscio, poblíže hory Ansciano, na níž v mládí poustevničil pozdější biskup v Gubbii, sv. Ubaldo Baldassini († 1160). – 58. Narážka na legendu o zasnoubení sv. Františka s Chudobou, již Giotto znázornil v chrámě v Assisi. – 68. Lukan (*Pharsalia*, V, 519 a d.) vypráví, jak chudý rybář Amyklas beze strachu Caesarovi otevřel svou chatu. – 79. Bernardo da Quintavalle, první učedník sv. Františka. – 89. Tak nazýval se otec sv. Františka, bohatý kupec v Assisi. – 93. Řeholi sv. Františka potvrdil nejdříve papež Innocenc III. (1210), později papež Honorius III. (1223). – 106. Na hoře Alverně přijal sv. František stigmata, jež jsou zde považována za třetí a konečné potvrzení jeho řehole. – 117. Sv. František zemřel na holé zemi.

Zpěv dvanáctý

14. „Ta těkavá“ - nymfa Echo, personifikace ozvěny. – 53. Znak Kastilie: dva lvi - jeden pod hradem, druhý nad ním. – 83. „Ostijský“ - Jindřich ze Susy, zemřevší r. 1271 jako biskup v Ostii; Tadeáš - Taddeo dei Pepoli, právník, v Bologni. – 124. Z Casale byl Ubertino, jenž v řeholi byl přísný, z Acquasparty Matteo, jenž ji vykládal mírně. – 130. Illuminát z Rieti, Augustin z Assisi - františkáni; Hugo a S. Victore (1096–1141), pařížský theolog; Petr Comestor (1179), kancléř university pařížské; Petrus Hispanus - papež Jan XXI, jehož *Summulae logicales* obsahují 12 traktátů; Jan Zlatoušlý († 407); Anselm z Canterbury (1033–1109), církevní učitelé; Aelius Donatus, římský gramatik; Rhabanus Maurus († 856); Jáchym da Fiore († 1202), cisterciák.

Zpěv třináctý

14. Věnc Ariadny, dcery Minosovy, povýšil Bakchus v souhvězdí Corony (Ovidius, *Metamorphoses*, VIII, 177 a d.). – 23. Narážka na líný tok říčky Chiany poblíže Arezza. – 99. Narážka na problémy aristotelovské logiky, fyziky a metafyziky. – 125. Parmenides, Bryson a Melissus, tři monisticky orientovaní řečtí myslitelé, zavržení Aristotelem. Arius a Sabellius, zakladatelé racionalistického výkladu nauky o svaté Trojici.

Zpěv čtrnáctý

79. Vzrůstající krása Beatricina prozrazuje, že začíná stoupat do další sféry, do nebe Martova. – 87. Světlo Martovo je zarudlé. – 102. Znak: kříž, tvořený dvěma průměry kruhu, stojícími na sobě kolmo, a na něm Kristus. – 112. Narážka na prach, míhající se v paprsku světla vnikajícím šterbinou v okenici do temné místnosti.

Zpěv patnáctý

25. *Aeneis*, VI, 684 a d. – 50. „Kniha velká“ - Bůh, v němž blažení vidí i věci budoucí. – 91. Alighiero, praděd básníkův, zemřel někdy po roce 1200. – 107. Sardanapal (Assurba-

nipal) - assyrský král, oddaný smyslnosti. - 109. Montemalo, výšina u Říma, jako Uccelatojo u Florencie. - 112. Berti Bellinciono, pán z Vecchia nebo z Nerli - vynikající Florentané doby Cacciaguidovy. - 128. Cianghella a Lapo Saltarello, vrstevníci Dantovi známí prostopášným životem. Cincinnatus a Cornelia, příklady ctností starých Římanů. - 139. Snad Konrád III., který se zúčastnil 1147 druhé křížácké výpravy proti „nepravosti“ náboženství Mohamedova.

Zpěv šestnáctý

10. Římané první vykali (3. stol. po Kr.), pak od toho upouštěli. - 14. Beatrice se usměje nenadále zdvořilosti Dantově, podobně jako dáma de Mallehault zakašlala, když uviděla, jak Lancelot políbil Ginevru. - 34. Ode dne Zvěstování Panny Marie do dne narození Cacciaguidova uplynulo asi 1091 roků. - 46. Počet obyvatel Florencie: počátkem 11. stol. 14.000, počátkem 14. stol. 70.000. - 50. Tři obce v kraji florentském, nepatrné za dob Dantových. - 56. Bonifazio ze Signy a Baldo z Aguglionia - dva přistěhovalci nevalné pověsti. - 73. Příklady obcí v době Dantově upadajících. - 136. „Dům“ - rodina Amidei. Jeden člen rodu Buondelmonte zrušil zasnoubení s dívkou z rodu Amidei, pročež ho dívčini příbuzní roku 1215 u zkomolené sochy Martovy před mostem Ponte Vecchio zabili, čímž došlo k roztržení Florencie na guelfy a ghibelliny.

Zpěv sedmnáctý

1. Narážka na Faëthonta, syna Klymény a Phoeba (srovnej Ovidius, *Metamorphoses*, I, 747, a II, 35 a d.). - 51. K Dantovu vyhnanství došlo r. 1302 na popud Černých guelfů a florentských bankéřů na dvoře Bonifáce VIII. - 61. Dante se vzepřel pokusu svých druhů vynutit si zbraní návrat do Florencie. - 70. Předpověděno útočiště u Bartolomea della Scala, pána ve Veroně. - 76. Cangrande della Scala (1291—1329), od něhož si Dante mnoho sliboval. - 82. Jindřich VII. Lucemburský. - „Bask“ - papež Kliment V., jenž byl odpůrcem Jindřichovým.

Zpěv osmnáctý

37. Josue, jenž uvedl Izraelity do země zaslíbené. - 40. Juda Makabejský, jenž vysvobodil Židy z poroby Syřanů. - 43. Roland, paladin Karla Velikého, bojovník proti Maurům. - 46. Renouard a Vilém z Orange, bojovníci proti Maurům; Godefroy de Bouillon, vůdce křížové výpravy; Robert Guiscard, bojovník proti Saracénům. - 77. D-I-L, začáteční písmena slova Diligite. - 136. Trpký sarkasmus vůči papeži oné doby, který usiloval jen o florentské zlatáky s obrazem sv. Jana Křtitele, nedbaje ani o sv. Petra ani o sv. Pavla.

Zpěv devatenáctý

11. Orel mluví v jednotném čísle, ač vyjadřuje myšlenky všech duší v něm seskupených. - 115. Historické narážky: Albrecht I. ve válce proti Václavu II. r. 1304 zpusťošil Čechy. Znehodnocení mincí Filipem Sličným, jenž byl zabit kancem. Války mezi Skotskem a Anglií, zuřící od dob Edvarda I. Ferdinand IV. Kastilský (1295—1312) a Václav IV. († 1305). Kulhavý Karel II. z Anjou, král Neapole a Jerusalema. Bedřich II., král sicilský. (Smrt Anchisova: *Aeneis*, III, 777.) Strýc Bedřichův byl král Jakub z Mallorky; bratr pak Jakub II. z Aragonie. Stevan Uroš II. z Rašské napodobil peníze benátské. Uhry se bránily proti Anjouovcům, Navarra proti Filipu Sličnému. Jindřich II. z Lusignanu, tyran na Kypru.

Zpěv dvacátý

37. Král David, autor *Knihy Žalmů*. - 43. Císař Trajan, jenž vykonal dobrý skutek vůči vdově (srovnej *Očistec*, X, 75). - 49. Král Ezechiáš, jenž si modlitbou vyprosíl prodloužení života (*Izaiáš* 38). - 55. Konstantin Veliký, jenž přenesl císařské sídlo do Cařihradu. - 61. Vilém II. Dobrý, král sicilský (1151—1189); Bedřich II. Aragonský; Karel II. z Anjou. - 67. Ripheus, král trojský, jež Vergilius (*Aeneis*, 2, 426) nazývá mužem nad jiné spravedli-

vým. – 106. Podle víry středověku navrátil se Trajan z pekla na svět, vykonal pak na zemi ještě skutky milosrdenství a zemřel po druhé, obrácen láskou k Bohu.

Zpěv dvacátý první

6. Semele uhořela, když se jí Jupiter zjevil ve vší své nádheře (srovnej Ovidius, *Metamorphoses*, III, 253 a d.). – 29. Žebřík nebeský, viděný dříve patriarchou Jakubem, po němž sestupují a vystupují duše lidí rozjímavých. – 106. Mezi Gubbiiem a Pergolou hora Catria (1700 m), na jejímž svahu je klášter Fonte Avellana, který náležel řádu poustevnickému. Do něho vstoupil Petr Damiani, který se později stal kardinálem biskupem ostijským. Podporoval papeže Řehoře VII. v jeho boji proti zlořádům některých duchovních.

Zpěv dvacátý druhý

37. Monte Cassino, hora, na níž byl dříve chrám Apollonův a oltář Venušin. Později tam sv. Benedikt založil opatství. – 49. Sv. Romuald (950–1027), zakladatel řádu Camaldolských, a sv. Makarius († 404), opat v Egyptě. – 112. Dante se narodil, když Slunce bylo ve znamení Blíženců, a tomuto souhvězdí připisoval své nadání. – 142. Syn titana Hyperiona je Apollo, bůh Slunce, Maja je matkou Merkura a Dione matkou Venuše. Jupiter má povahu střední mezi chladem otce svého Saturna a horkem syna svého Marta.

Zpěv dvacátý třetí

56. Polyhymnie - Musa poesie lyrické. – 112. Devátá a nejvyšší z kroužících sfér, pohyblivé nebe krystalové, Primum mobile.

Zpěv dvacátý čtvrtý

46. Bakalář byl nejnižší akademický stupeň na středověkých universitách. – 62. Svatý Pavel, bratr sv. Petra v úřadě apoštolském.

Zpěv dvacátý pátý

17. Apoštol sv. Jakub, jehož hrob v Compostele v Galicii (sev. Španělsko) byl slavným poutním místem. – 30. Zde Dante omylem tomuto Jakubovi připisuje slova: „Každé dobré dání a každý dokonalý dar je shůry, sestupuje od Otce světél,“ jejichž autorem je apoštol Jakub Mladší (*Jakub* 1, 17). Podle středověkých výkladů bible představuje sv. Petr víru, sv. Jan lásku, sv. Jakub naději. – 72. „Nejvyšší pěvec“ - David, pěvec Boží, z něhož citován *Žalm* 9, 11: Sperent in te. – 101. Souhvězdí Raka vychází v prosinci a v lednu po západu slunce: kdyby v něm byla hvězda jako toto světlo, noc by byla jasná jako den, a to po celý měsíc.

Zpěv dvacátý šestý

11. Moc: navraceti zrak. (Ananiáš vložil ruce na oslepnuvšího Šavla, jenž pak znovu nabyl zraku: *Skutky apoštolské* 9, 17.) – 139. Podle Danta pobyl Adam v ráji pozemském jen asi 6 hodin!

Zpěv dvacátý sedmý

19. Výpad sv. Petra proti některým papežům, zejména proti Bonifáci VIII., o němž Dante mnil, že se proti právu stal papežem. – 41. Linus, Kletus, Xystus, Pius, Kalixtus, Urban - první nástupci sv. Petra, vesměs uctívání jako mučedníci. – 58. Z Cahorsu ve Francii pocházel papež Jan XXII., z Gascogne Kliment V. – 79. Dante se s hvězdným nebem otočil o 90 stupňů a byl na poledníku cadixském (Gades), odkud viděl úžinu Gibraltarskou, kterou proplul Ulysses (srovnej *Peklo*, XXVI, 90–148), i břeh Fenicie, odkud Jupiter v podobě býka unesl Evropu (srovnej Ovidius, *Metamorphoses*, II, 832). – 143. Narážka na nepřesnost juliánského kalendáře, opravenou teprve později (1582) papežem Řehořem XIII.

Zpěv dvacátý osmý

93. Narážka na pověst o vynálezci hry v šachy, jenž za odměnu žádal počet zrn zdvojující se od jednoho pole šachovnice k druhému. - 105. Dante zde přejímá představy z díla připisovaného Dionysiu Areopagitovi *De caelesti hierarchia* (srovnej *Ráj*, X, 115 a d.). - 133. Sv. Řehoř Veliký, papež (590-604), ve své *Homilii* 34.

Zpěv dvacátý devátý

37. Sv. Jeronym († 420), církevní učitel, *Epistola ad Titum* 1, 2. - 103. Lidové zkratky častých křesťanských jmen Jacopo a Ildebrando. - 115. Odpustky, jež se věřícímu lidu slibují za pilné poslouchání kázání, ruší ďábel vězící v kapuci kazatelově. - 124. Prase, přívlastek svatého Antonína poustevníka, znamená nečistého ducha. Falešnou mincí míněny neplatné odpustky.

Zpěv třicátý

28. Vzpomínka na první setkání s Beatricí, vyličené na počátku *Nového života*. - 124. Sídlo císaře Jindřicha VII. Lucemburského, od něhož si Dante sliboval záchranu Itálie. - 142. Kliment V., jenž s Jindřichem hrál dvojakou hru. Z Anagni pocházel Bonifác VIII. Ohlášení trestu těmto papežům jsou poslední slova Beatrice.

Zpěv třicátý první

31. Helika - nymfa, proměněná v souhvězdí Velikého vozu: tedy Seveřané. - 100. Veliký rozmach úcty mariánské v XII. století způsobil hlavně sv. Bernard. - 104. Jde o roušku sv. Veroniky, uchovávanou v basilice sv. Petra. - 127. Rajský protějšek pozemské auriflammy, to jest válečného praporu králů francouzských. Zde onen nejvyšší kruh, v jehož středu je Panna Maria.

Zpěv třicátý druhý

31. Sv. Jan Křtitel, jenž dva roky čekal v předpekli na Spasitele. - 67. Esau a Jakub (srovnej 1. *Knihu Mojžíšovu* 25, 22, a *List sv. Pavla k Římanům* 9, 11). - 82. Když bylo vykonáno vykupitelské dílo Kristovo. - 119. Královně nebeské. („Augusta“ byl titul císařoven římských.) - 127. Sv. Jan Evangelista, jenž v *Apokalypse* předpovídal budoucí zlé časy Církve.

DOSLOV

DANTOVO DÍLO

K. N. Děržavin

„Božská komedie“ vznikla v neklidných počátcích XIV. století z hlubin národního života Itálie, kde vřely tuhé politické boje. Pro budoucí - blízké i vzdálené - generace zůstala největším pomníkem básnické kultury italského národa, vytvořeným na rozhraní dvou dějinných údobí. Engels napsal: „Konec feudálního středověku a úsvit současné kapitalistické doby je vyznačen jednou obrovitou postavou. Je to Ital Dante, poslední básník středověku a současně první básník novověku.“*)

„Přísný Dante,“ jak nazval tvůrce „Božské komedie“ Puškin, vytvořil své veliké básnické dílo v trpkých letech vyhnanectvího putování, k němuž ho odsoudila strana „Černých“ - papežových stoupenců a představitelů zájmů šlechticko-buržoasního vedení bohaté republiky, kteří r. 1301 zvítězili v buržoasnědemokratické Florencii. Ve Florencii, nejmohutnějším středisku italského hospodářského a kulturního života středověku, se Dante Alighieri narodil, vyrostl a zmužněl v ovzduší, rozpáleném ziskuchtivostí a vládyčtivostí, rozervaném politickými vášněmi a vzrušeném urputnými třenicemi. Tam, v tom mraveništi obchodu, ve městě řemeslníků a proslulých kupců, bankéřů a pyšných feudálních grandů, ve městě-státě, hrdém na svůj blahobyť a starou nezávislost, na prastará cechovní práva a svou demokratickou ústavu, „Právní zřízení“ (1293), vzniká záhy jedno z nejsilnějších středisk mohutného společenského a kulturního hnutí, které tvořilo ideový obsah doby, definované Engelsem jako „největší pokrokový převrat, prožitý do té doby lidstvem“.**)

Dante stojí na prahu renesance, na prahu období, „které potřebovalo titány a které zrodilo titány silné v myšlení, vášnivé a ryzí, mnohostranné a učené“.***) Tvůrce „Božské komedie“ byl jedním z těch titánů a jeho básnický odkaz zůstal po věky nejvznešenějším vkladem italského národa do pokladnice světové kultury.

Potomek staré, urozené florentské rodiny, člen cechu lékařů a lékárníků, v němž byly sdruženy osoby rozličných intelektuálních povolání, Dante Ali-

*) F. Engels. Předmluva k prvnímu italskému vydání „Komunistického manifestu.“ Ruské vydání spisů K. Marxe a F. Engelse, sv. XVI., díl 2., str. 327.

**) K. Marx a F. Engels, Spisy, sv. XIV., str. 476.

***) tamtéž.

ghieri (1265—1321) se ve svém životě projevuje jako - pro svou dobu a pro rozvité městské zřízení své vlasti - typický představitel všestranně vzdělané, tvůrčí inteligence, pevně spjaté s místními kulturními tradicemi a společenskými zájmy.

Dantovo mládí probíhá ve skvělém literárním kruhu básnické školy „sladkého slohu“ (*dolce stil nuovo*), v jejímž čele stál jeho přítel Guido Cavalcanti, a ve styku s vynikajícím politickým činitelem a jedním z raných florentských humanistů Brunetem Latinim. Zralá léta strávil autor „Božské komedie“ ve službě republiky, za níž bojoval ve válkách, plnil její diplomatické poslání a konečně (r. 1300) byl členem vládnoucí rady priorů ve dnech politické moci buržoasnědemokratické strany „Bílých“.

V roce 1302 - v době svého vypovězení a odsouzení in absentia na smrt vysokými šlechticko-buržoasnými uchvatiteli moci (strana „Černých“ ve Florencii) - byl Dante už literární veličinou prvního řádu.

Dantův básnický vývoj probíhá v poměrech přechodu i přelomu od literárního středověku k novým tvůrčím snahám. Sám básník v tomto složitém procesu, plném rozporů, zaujímá jedno z rozhodujících a čelných míst. Jeho básnické vědomí plnou měrou předjímá „nejvyšší rozvoj novověkého umění, které rozbilo hranice starého světa a vlastně po prvé objevilo zemi“.*) Jako poslední básník středověku Dante současně dovršuje a shrnuje předcházející filosofické a básnické období, jehož scholastický výklad světa umělecky přetvořil s tak velkolepým tvůrčím rozmachem.

Podle vlastního přiznání Dantova probudil se v něm básník pod vlivem ušlechtilé, vroucí lásky k dceři otcova přítele Folca Portinariho, krásné mladé Beatrici. Básnickým památkem této lásky je autobiografická zpověď „Nový život“ (*Vita nuova*), napsaná u čerstvého hrobu milované bytosti, zesnulé r. 1290. Jsou to dvě desítky sonetů, několik kanzon a ballata, jež obsahují jemný filosofický výklad prožitého vroucího citu a ušlechtilého obrazu milované ženy. Básně se střídají s prózou, komentující jejich vznešený obsah a spojující jednotlivé články básnických zpovědí a úvah v soustavné autobiografické vyprávění, v deník vzrušeného srdce a analyzujícího rozumu - první literární deník osobní lásky a filosofického prožívání v nové evropské literatuře.

V „Novém životě“ se Dantovy básnické zážitky odívají ve formule „sladkého slohu“ poesie jeho přátel a literárních učitelů, jako byli Guido Guinizelli Cavalcanti, Cino da Pistoia a celý ten kruh mladých toskánských básníků, kteří vybranými slovy a zjemněnými formami filosofické lyriky oslavují veliké kouzlo oduševnělé, do sféry ideálů povznesené lásky a opěvují vzruch vznešených a blažených citů. Ale přece - a v tom záleží nehasnoucí význam „Nového života“ - básnická formule nezastírá zřejmé tíhnutí k reálně významovým, plastickým, hmatatelným a skutečně procítěným životním hodnotám. V od-

*) K. Marx a F. Engels. Spisy, sv. XIV., str. 416.

měřených strofách sonetů s jejich složitými filosofickými obrazy, v metafysické spleti vybroušeného scholastického myšlení a zvláště v prozaickém vyprávění o okolnostech své lásky odhaluje Dante před čtenářem své živé i životné vnímání světa, jež sice snad ještě nepřekonalo knižní básnickou přemoudřelost „sladkého slohu“, ale už svědčí o nových směrech lyriky a nových, životních pramenech lyrických zážitků.

Už ve florentském období Dante pilně studoval scholastickou filosofii. Jeho myšlení se přirozeně octlo v porobě oblundných spekulací, jimiž oplývají výtvoři Tomáše Akvinského, nejreakčnejšího a nejzhubnějšího ze všech theologických „autorit“ té doby. Ale současně s tím Dante vstupoval už do okruhu probouzejících se humanistických zájmů a seznamoval se s dědictvím klasické literatury, v čele s Vergiliem, i ve středověku velmi uctívaným. Toto studium se ve vyhnanství zřejmě rozšířilo a prohloubilo. Když Dante bloudil s místa na místo jako host různých italských měst, ba i Paříže, tehdejšího střediska filosofického a theologického studia, získal encyklopedické znalosti scholastické vědy a přírodní filosofie, seznámil se s některými systémy východní, zejména arabské filosofie a zahleděl se do širokých obzorů všeitalského národního politického života, jehož kontury a směry se rýsovaly v soupeření papežské a světské moci, v boji komunálních měst s absolutistickými snahami aristokracie a v záborových choutkách hrabivých zaalpských sousedů. Vzestup Dantova myšlení k ovládnutí souhrnu všech věd jeho doby se nedál na újmu tradičního středověkého myšlení, náchylného k encyklopedickým systémům, ale v jeho růstu jasně vystupoval rys, který svědčil o nástupu nových časů, rys vzdorné a náročné individuality, utvrzující sebe i své předtuchy budoucnosti v prostředí formalistické a už tuhnoucí kultury, ustrnulé ve svém historickém vývoji.

Ve scholastickém ethicko-filosofickém traktátě „Hostina“ a v latinsky psané obširné úvaze „Monarchie“ Dante plnou měrou zachovává středověké myšlenkové tradice. V druhé z těchto prací se Dante postavil na stranu politického programu ghibellinství s jeho úsilím o universální feudální říši a idealisoval tuto říši jako cestu k likvidaci národní roztržiténosti a škodlivých třenic. Ale při vši praktické reakčnosti mnoha svých politických výroků a při vši ilusornosti svých úsudků, odtržených od života, vystupuje Dante v italské literatuře jako jeden z prvních vlastenců národního státu a nositelů celonárodního vědomí. Činitelé národně osvobozovacího hnutí počátkem XIX. století a bojovníci za sjednocení Itálie v čele s Giuseppem Mazzinim ho proto zcela právem prohlásili za svého ideového a politického předchůdce.

Národní ideou je proniknut i další vědecko-filosofický, tentokrát linguistický a historicko-literární traktát „O lidové mluvě“, věnovaný chvále velikých hodnot „lidové hovorové řeči“, t. j. všeitalského jazyka, jehož základem je nářečí autorova rodného toskánského kraje, předurčené k tomu, aby se stalo nástrojem všeitalského národního vědomí.

Dvacet let Dantova života ve vyhnanství je doba, kdy s hlubokou pronikavostí poznal,

*... jak slane chutná cizí skýva,
jak po schodech se cizích dolů plížít
a nahoru zas, krušná cesta bývá,*

(Ráj, XVII, 58-60)

doba, kdy uviděl, že opravdu

*... není větších bolů,
než v době bídy vzpomínati blaha.*

(Peklo, V, 121-122).

Toto dlouhé vyhnanství zanechalo potomstvu grandiosní výtvar, trojdílnou „Komedii“, již souhlasné mínění jejích prvních nadšených posluchačů a čtenářů na věky zajistilo obdivný přívlastek „božská“.*)

„Božská komedie“ v perspektivě své šestistaleté existence se před námi tyčí jako titánská syntéza své doby a jako výsledek ohromného tvůrčího úsilí, které přesně podřídilo svému ideovému a stavebnímu záměru materiál zcela výjimečný svou mnohostranností, šíří rozhledu a nesmírným množstvím vjemů. Rozsahem své básnické náplně a širokým odrazem skutečného života, dějinného odkazu, politického boje současnosti a kulturních tradic je Dantův epos opravdovým tvůrčím souhrnem tisícileté éry rozvoje lidstva, kterou básník obsáhl pohledem v její veškeré celistvosti na prahu nového dějinného údobí.

Dante nebyl zcela samostatný v invenci výpravného prvku svého díla. Fabuli eposu přijal z alegoricko-mravoučné a nábožensky fantastické tradice íčení středověkých putování do záhrobí a vidění posmrtných lidských osudů. Důmyslně propracovaný systém katolického učení o záhrobním životě hříšníků, kajcníků a bohulibých světců, s jeho skrupulosním soupisem posmrtných trestů, odplat a odměn, podmínil základní směr Dantova básnického vyprávění a členění jeho eposu na tři části, věnované líčení pekla, očistce a ráje. Z formálního racionalismu scholastického myšlení vyplynula i řada jiných charakteristických vlastností jeho básnického podání, počínajíc zásadou jeho kompoziční trojčlennosti - tři části po třiceti třech zpěvech (první zpěv Pekla je úvodem k celému eposu, takže všech zpěvů je sto), napsaných terciami, to jest trojveršovými strofami, - a končíc schematem stavby světa, konstruovaným v přísném souhlase se zákony středověké kosmografie. Hned při prvním obeznámení s eposem se čtenář přesvědčí, že v tomto díle středověk básníkovi předepsal vrcholnou a neochvějnou tradici svého myšlení.

Avšak Puškin právem poznamenal, že už „jednotný plán Dantova pekla je plodem vysokého genia“. Vysoký genius Dante se nespokojil naivně po-

*) Svému epickému dílu sám Dante v souhlase s normami starověké poetiky dal název „komedie“, t. j. dílo, vyznívajícím šťastným a radostným rozuzlením.

pisným a mravoučně alegorickým scholastickým líčením záhrobních vidin, jež je v podstatě dvojrozměrné, ploché a postrádá smyslovou a materiální perspektivu. Do středu svého díla postavil svůj osobní obraz, postavu živého člověka, muže veliké a hrdé duše, poznamenaného rysy hlubokých tragických zápasů a drsným osudem, nadaného živým a mnohotvárným světem citů a vztahů - láskou, nenávisť, strachem, soustrastí, odbojnými předtuchami, radostmi i žaly a především neustálým, zkoumavým a pathetickým hledáním pravdy, ležící za hranicemi středověkého řádu pojmů a představ.

Při vši závažnosti scholastických koncepcí a tradic středověkého filosofického myšlení pro theologický obsah, výpravný systém a stavbu „Božské komedie“ nebyly její vznik a vytvoření předurčeny abstraktními mravoučně alegorickými záměry básníka ani uzavřeným systémem scholastického světového názoru, ale konkrétními a účinnými předpoklady okolního života a básníkovy osudu. Tak zejména pro grandiosní plátno Pekla s jeho děsivým putováním po devíti kruzích odplat a potrestaných zločinů měly rozhodující význam básníkovy reakce na sociálně-politický boj jeho doby a horoucí žár rozhorleného psance a emigranta, který přišel do styku s ostrými politickými problémy a jejich odrazem v příboji velkých i malých vášní svého společenského prostředí. Sympatie i antipatie Danta vyhnance vtiskly svou pečeť základním politickým soudům Pekla, hned otevřeně publicistickým, hned zastřeným morálně-politickými jinotaji a obrazy.

Sociálně-politické tendenci Pekla, připravující základní these traktátu „Monarchie“, tendenci, básnický přetvořené v obrazech, nasycených nepokojnou, rozhorlenou a pathetickou vášní, živené ještě svěží vzpomínkou na atmosféru florentských třenic a vzrůstající nenávisť ke světu buržoasní hrabivosti a vládě mamonu se všemi jeho zločiny a neřestmi, této tendenci plnou měrou odpovídá obsah Očistce, který s publicistickým důrazem klade problém jediného národního státu ve formách feudální říše, hněvivě horlí proti osudu své země:

*Ó služko Italie, bolu chýše,
bez vůdce korábe, jímž orkán zmítá,
ne paní krajin, nevěstinci spíše!*

(Očistec, VI, 76-78)

a obrací se jak k obrazům slavné minulosti mocného Říma, tak i k ideálnímu obrazu šťastné, předkapitalistické Florencie (v jednom z líčení Ráje).

Theologický a filosoficko-ethický obsah Ráje v doslovném i obrazném vyjádření sváděl k tomu, aby byl při výkladu této závěrečné části eposu zatačován její konkrétní a historický smysl, který je oprávněný a odůvodněný právě v této části, kde básník po pouti kruhy pekla a stupni očistce, dosáhnuv pozemského ráje, povznáší se k vnímání nebeských sfér v průvodu Beatrice, jež vystřídala moudrého pohana Vergilia. Líčení o šťastné Florencii, vzkvétající

v čistotě svých mravů a rytířské ušlechtilosti, je klíčem k tomu, že máme chápat politickou problematiku obhledu rajských extasí a ctností jako alegorickou utopii a neuskutečnitelnou touhu po ideální říši dobra, spravedlnosti a harmonie v zemi sužované krvavými rozbroji a zbavené nadějí na své národní sjednocení. Od tragického prožívání konečné roztržky s „užší“ vlastí - Florencií, a od rozvanutých ilusí velkého národního státu básníkovo myšlení v této utopii dochází pod příkrovem křesťansko-náboženské alegorie k idealisované a do minulosti obrácené představě o „zlatém věku“ lidstva. Tato představa byla příznačná pro rané sociálně mystické utopie středověku. Mystické utopie jsou v epose velmi často propleteny reakčními představami, jež vyplývaly z bohosloveckých katolických dogmat.

Nesmrtelnost „Božské komedie“ a její význam jako jednoho z největších děl literatury nebyly určeny jejím složitým systémem symbolů a alegorií, jež vyžadují lopotného studia a detailního komentáře, ani pouhým obširným zobrazením a vtělením středověké kultury a středověkého způsobu myšlení, ale novostí toho, co Dante s tvůrčí odvahou řekl o svých vidinách i sám o sobě, a konečně tím, jak to udělal. Osobnost básníka, tohoto prvního básníka nové doby, ve svém hlubokém historicky konkrétním významu se povznesla nad schemata scholastického myšlení, a živé básnické uvědomění skutečnosti si podřídl esteticke normy, diktované tradicemi středověké literatury. „Sladký sloh“, který se hlásil už v „Novém životě“, obohacený vším, co do něho vnesl Dantův genius, slučuje se v tercínách „Božské komedie“ s dříve nevídanou silou materiálně smyslového vtělení básnických obrazů, s mohutným a drsným realismem vášní, se skulpturální výrazností portrétů a novou emocionalitou takových lyrických a epických vrcholů poesie, jako je příběh osudné lásky Francesky da Rimini a Paola nebo chmurná povídka o zrádci Ugolinovi.

Užití ohebného a barvitého lidového dialektu florentských ulic, tržišť a náměstí, vznešená sentenciosnost eposu, jehož jednotlivé veršové aforismy v italském jazyce zlidověly, neboť byly vyváženy ohromnou zkušeností myslí i citu, a konečně, přes všecku přítěž alegorií, široká přístupnost „Božské komedie“ v jejích největších básnických hodnotách čtenářům v Dantově vlasti i daleko za jejími hranicemi v průběhu staletí podmnily spolu se vším ostatním čelné místo, které zaujala v italské národní kultuře.

POZNÁMKA PŘEKLADATELE

Při obtížných pracích kolem tohoto překladu Dantovy BOŽSKÉ KOMEDIE, který vznikal v letech 1940-1948, a při pozdější revisi první jeho recense byli mi cennými radami a pokyny nápomocni pánové prof. dr. Josef Bukáček, dr. Oldřich Krdlík, Aloys Skoumal, Bohuslav Smajkal, Albert Vyskočil a ještě někteří přátelé, na něž při závěru díla vděčně vzpomínám.

O. F. Babler

Svatý Kopeček, v červnu 1952.

ŽIVÝ ODKAZ SVĚTA

Knihovna světových klasiků, sv. 28

Řídí Aloys Skoumal

DANTE ALIGHIERI

BOŽSKÁ KOMEDIE

Z italského originálu

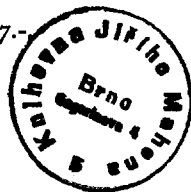
LA DIVINA COMMEDIA

přeložil O. F. Babler.

Odpovědný redaktor: Břetislav Hodek. Korektor: Libuše Hýsková. Technický redaktor: Jaroslav Polák. Šéfredaktor: Miloslav Drahotka.

301-13/479-63477/50/8/III/1-36. Sazba: 29. 9. 1951. Tisk: 3. 9. 1952. Vydání první. Náklad 10.300 výtisků. Plánovací archy: 34.25. Autorské archy: 29.48. Vydavatelské archy: 29.88. Papír 221-13, 70 x 100 cm, 80 gr. Ze sazby písma ciceró Baskerville monotype vytiskly knihtiskem tiskařské podniky Svoboda, n. p., závod č. 4, v Praze II. 5%.

Cena výtisku brož. Kčs 218.-, váz. Kčs 267.-

NAKLADATELSTVÍ VYŠEHRAJ, PRAHA II, KARLOVO NÁMĚSTÍ Č. 5